Nr 4—7 12 kop.

Üleüldine Raamatukogu

Ernst Peterson

Liisi

J. Lilienbachi kirjastus
Tallinnas

Ernst Peterson.

Ernst Peterson.

Liisi.

Tallinnas, 1914.
J. Lilienbachi Üleüldine Raamatukogu.

Liisi.

1.

Nagu kangelase wägewa käe wajutusel langes kogudus põlwili, et „Meie isa“ palwet lugeda, et oma wiimseid soowisid weel Kõigewägewama ette kanda ja tema käest oma nädalise elutee peale õnnistust ja õnne paluda. Tume kahin, riiete sahin, tasane rõhutud õhkamine täitis natukeseks ajaks kirikut, sulas kokku sumbunud õhuga, mis hingeauruga, higi, ja riiete mitmehaisulise lehiga, saapamääre ja tütarlaste odawa odööri ninassetorkawa lõhnaga läbi oli imbunud, mille wastiku tundega heljuw segu lämmastawalt, uimastawalt, inimese peale mõjus. Siit ja sealt tõusiwad ükfikud pead ülesse ja mõne minuti pärast seisis waikne, rahuline kogu jalul ja hakkas oma tuhande jalaga nagu muinasjutulik sajapealine elukas ukse poole liikuma. Ülewel koori peal kuuldi köstri mängu, mille healesid aga keegi tähele ei pannud. Tungiti. Tungiti kiiruga, nagu ajaks seda tuhandejalalist, sajapeaga elukat keegi wäewõimuga wälja. Ainult mõned üksikud oliwad oma kohtade peale paigale jäänud, seljad wastu altarit pööranud ja waatasiwad ukse poole, kust tükk õuet ja lugemata peade hulk, mis kitsa ukse kohal iseäranis tihe oli, neile silma paistis.

„Tere ka, Liisi!“ kuulis keegi noor neiu, kes suures tänawas pea üksikult teiste tungijate järel seisis, enese selja taga tasast sügawat healt. Noor neiu pööris teretaja poole, pool wiltu. Ta oli kohkunud, ta näolt paistis küsimine: „Mäherdune teretamine see peaks küll olema?“ kui ta oma suurte hallide silmadega teretaja otsa waatas. Teretaja oli neiu käe enese higisesse pihku wõtnud, mis külmalt teretatawa sõrmede ümber hakkas.

Neiu oli nii imestanud, et ta kättgi teretaja pihust ei julgenud wabastada.

Teretaja noormees seisis Kalda Liisi kõrwal ja waatas õnnelise, maheda naeratusega neiu otsa, kuna ta tema kätt oma pihus edasi hoidis, mis neiule juba piinlikuks läks. Pikalt tõmbas Liisi oma käe nooremehe higisest pihust wälja ja laskis seeliku peale wajuda, kus ta teda salajas liigutas, nagu puhastaks ta higist. Noormees oli oma käe wurrude juure tõstnud ja lükkas neid nüüd pöidla otsaga ülesse poole.

Liisi läks näost punaseks, lõi silmad maha, õhkas ja pööris jälle kiriku ukse poole, kuhu ta pikalt liikuma hakkas, ilma et ta enam kordagi nooremehe peale oleks waatanud, kuna käsi aga ikka weel seeliku pisut kareda pinna peal tasa edasi ja tagasi liikus, nagu puhastaks ta teda selle maheda kõdistamisega.

Liisile andis see juhtumine aga palju mõtelda. Artur Mänd, Männiku praegune noor peremees, polnud teda iialgi enne niimoodi teretanud. Liisi oli küll temaga siin ja seal kokku puutunud, aga iialgi enne polnud ilus Artur teda kättpidi nõnda teretanud ja nõnda tema otsa waatanud, nagu see

täna kiriku tänawas ja enne jumalateenistuse ajal oli sündinud.

Artur oli ennegi sellel kohal seisnud, kus ta tänagi oli; Artur oli ennegi sealt neiude poole waatanud, aga täna wiibis ta waade wahetpidamata Liisi peal ja see pilk oli nii imelik, nii iseäralik, et ta Liisile paha meelt hakkas tegema.

Aga Artur waatas ikka.

„Kas sa mu sulast Hiiobit ka tähele oled pannud?“ rääkis kirikherra kantslist Hiiobi lugu seletades. „Sest tema sarnast ei ole siin maal: ta on täiesti waga ja õiglane, kardab Jumalat ja taganeb kurjast ära!“ kuulis Liisi edasi ja püüdis ka täiesti waga ja õiglane olla ja kuulatada... Aga seal tundis ta, kuidas sala õhk tema palet kõdistas, nagu ronikfiwad seal peal imeõrnad loomad, ta puhastas palet käega silitades, lükkas juuste üksikuid karwasid, mis selle sala tuule puhumisest lahti oliwad läinud, rätiku alla tagasi, — ja ilma et ta seda oleks tahtnudgi, oliwad tema silmad paremalpool, ja ta waatas Arturi ilusat nägu, tema punakat palet, mida küll rohked tedretähed katsiwad, aga ometi mitte inetumaks ei teinud, tema suuri wurrusid, mis toredalt ligi kõrwadeni ulatasiwad, tema lihawat lõuga...

„Aga pista wahest oma käsi tema külge ja puutu kõigesse sellesse, mis temal on...“ kõlas jälle Liisi kõrwu; ta lõi silmad alla. Ta häbenes, ohkas....

Liisi oli wälja wärske õue-õhusse jõudnud. Puhas kewadine õhk puudutas neiu huulesid, tungis tema rindu, ühines seal tema hingega, kosutas ja rahustas teda.

Seal tuli kooli-, seal leeri-õde, seal tuttaw teretama; küsiti, räägiti, naerdi...

Kõik see halb tunne oli Liisil kadunud, mis ta kirikust oli saanud, ja kui ta kogemata weel selle peale mõtles, siis oli see kõik ta meelest nii pentsik, et ta naerma hakkas. Aga kui jutt küla inimeste ja noorerahwa peale pööris, siis oli Liisil juba niipaliu julgust, et ta teistele tüdrukutele ütles:

„Kas teate, mis nali mul täna kirikus oli?"

„Jäid tukkuma?!"

Liisi ootas, kuni tüdrukute naer lõppes, ja ütles: „Kas teate? Männiku Artur teretas mind kirikus!"

Tüdrukud kukkusiwad korraga waguſi. Pisukene ehmatusejoon käis üle nende palgete ja Liisile näitas, nagu paistaks sealt kadedus wälja. Kuid see jummi kadus niisama silmapilkselt, nagu ta sinna oli ilmunud. Endine naer asus nende palgetele, ja Reeta noomis:

„Waata ette! Ega's kirikherra muidu noominud, et..." ta jättis lause pooleli ja mõtles: „Ei tea, mis Liisil karta, waene — ja pole ilus ka mitte! Aga, kes seda Arturi küll paliu wõib uskuda?!... Aga Kalda Liisi!..." Ta tegi salaliku naeruse näo.

Liisi hakkas naerma ja teised ka. Aga Oja Miinale tuli järsku meele, kuidas Artur weel eila õhtul temale kõrwa oli sosistanud: „Minu oma pisukene musurullikene!" ja Miina naeris ühes. Kangru Leena waatas aga Miina otsa ja kibedalt ütles ta: „Ena, Miina haigutab! Pole wist öösel magada saanud!"

„Magasin nagu kott!"

„Kas Artur laskis?"

„Kelle Artur?"

„Eks Kalda Liisi Artur!" wastas Kangru Leena.

„Minu?!"

„Leenal ju kade meel, et Artur enam seal ei käi!" wastas Miina, kes äritatud sai.

„Wõi arwad sina, et sa Arturiga laulatatud oled?" küsis Leena.

„Oh, ole minu asja!" pahandas Miina, „ole mul asja, wa Artur! Kus õhtu, seal öömaja! Artur ka kedagi!"

Tüdrukud naersiwad kõik Miina sõnade üle. Miinale tegi see weel enam head meelt ja ta tundis, kuidas Artur eila teda jumalaga oli jätnud, et weel käsi walutas. Ta waatas Leena otsa, Leena naeris ka, aga mõtles: „missugune tore koht on Männiku talu", ja waatas Liisi otsa, kes ka naeris, aga kõike sedasama teadis ja tundis, mis teisedgi. Seal tuli Liisile jutlusest lause järsku meele: „Waata, kõik, mis temal on, olgu su käes!"

Liisi ohkas.

2.

Kui Liisi omapoolsete inimeste seltsis koju läks, siis oli temal kõige selle imelise juhtumisega, mis kirikus sündis, enam tegu kui tuttawate juttudega, mida tema pealsekaudselt kuulas.

Artur ja Arturi teretamine, need seisiwad tema silmade ees.

Ta oli küll Arturiga ennegi kokku puutunud, aga seda polnud Liisi mitte märkanud, et Artur teda oleks iseäranis teretada püüdnud wõi tähele pannud. Ka Arturi isik ei olnud teda enne sugugi huwitanud. Artur oli temale niisama palju olnud, nagu taewa pilwed wõi metsa puud. Aga et Arturi iseäranis tähele panna ehk temast äritatud saada, see ei olnud tal iialgi enne mõttesse tulnud. Mis oli temal Männiku Arturiga tegu? Selle Arturiga,

kelle kohta pealegi halbu jutte aeti: ta hulkuda öösiti mööda küla ümber, olla oma teenija-tüdrukuga salaelus olnud, nii et isa, kes ise kogudusewanem oli, poja peastmõistuseks tüdruku ära pidanud ajama. Ka teadis Liisi ise wäga hästi, et Artur paari aasta eest Kangru Leena peigmees oli, nüüd aga hoolega Ojal käib.

Liisi sai iseenese üle pahaseks.

„Niisugune!" mõtles ta.

Ja just „niisugusega" ei tahtnud tema mitte tegemist teha.

Liisi pidas enesest lugu. Ta oli peale wallakooli ka kihelkonnakoolis käinud; pidi aga selle enne õppeaja lõppemist pooleli jätma, sest ema oli neid waeseksklapseks jätnud, ja isa pidi tema kahe wäiksema lapse pärast koju perenaiseks wõtma; ise oli ta käsitööline, puussepp, kes nädalate kaupa wahel koju ei saanud.

Kodune elu sundis Liisit warsti kooli unustama, kuid siisgi asjata ei olnud see aeg temast mitte mööda läinud. Ta oli koolist hea lugemise-isu koju toonud. Ta luges pea kõike, mis talle aga kätte puutus, ja wahel pidi ta kahetsedes nägema, et töö tegemata oli jäänud, kui lugu wäga huwitaw oli olnud.

Siis asus ta aga ennast unustades töö kallale, hoolitses wähemate eest, jutustas neile loetud lugusid, ja üksinda olles unistas ta jutu-kangelastest, enesele neid waimusilmade ette kujutades.

Nii elas Liisi kõige oma noorepõlwe iseenesele ja oma perele ja ei märkanudgi, et ta suureks, sirgeks neitsiks oli kaswanud. Juba seisis leeriaeg temal selja taga, aga Liisi elas ikka iseenese ja oma perekonna jaoks. Kõik weeres nii üksluiselt,

labaselt, nagu peaks see ikka nõnda kuni surmani edasi kestma. Ja surma ta nagu ootasgi wahel. Iseäranis tõsiselt mõtles ta siis surma peale, kui mõni tuttaw oli lahkunud, wõi mõni õnnetu otsa saanud. Tal ei olnud surma eest wähematgi hirmu ja pani wäga imeks, kui keegi seda nii ahastades kartis.

Kõige selle juures käis ta hoolega kirikus ja leidis sealt oma wagusale elule palju troosti, aga ka jõudu.

Nii kadus aeg, kadus nagu näppude wahelt koetaw lõng, ja Liisi arwas, et ta nii saab ka edasi minema. Aga minewal talwel sündis midagi, mis tema sisemisele inimesele teise tee andis, teda ümber pööris, tema teiseks tegi.

Minewal talwel oli isa ühe teise mehega kiriku alt kõrtsist koju tulnud. Mõlemad oliwad purjus, rõõmsad, naljakad, ja isa oli teist wäimeheks-pojaks kutsunud. See teine polnud aga keegi muu kui Lepalaane Hendrik — lesk, 45-aastane tollaka habemega ja widus silmadega mees.

Hendrik oli naeruse näo teinud, aga see ei olnud tema tollaka habeme, tema widus silmadega kokkukõlas, oli isa ja Liisi otsa waatanud ja naernud, nii weidralt naernud, et Liisil häbi hakkas selle kerglase wana lese pärast.

Seal oli aga isa Hendrikule peaga nikutanud, Hendrik oli pudeli põuetaskust wälja wõtnud, Liisi juure läinud, pakkunud ja ütelnud: „Noh, eks joo ka, Liisi, ju sa mulle ikka tuled?!"

Liisile oli see weider, jalgade peal tipsiw, pisukeste widus silmadega, tollaka habemega wanamees nii wastik, et tal kehast wärin läbi käis.

Pudel jäi Hendriku pihku.

„Noh!?" küsis Hendrik.

„Mis?" päris Liisi.

„Wõta, wõta!" südandas isa tütart.

Liisi pööras kanna peal ümber ja kadus teise kambrisse.

Isa oli aga järele tulnud, Liisit noominud ja ütelnud:

„Loru, 'mis Hendrikul wiga! Koht ja põld ja loomad ja puhas! Ela kui põrsas täie molli juures!"

Liisi ei tahtnud midagi teada, ta wärises ja palus Jumalat.

„Ei selle lolliga pole täna midagi teha!" sõnas isa Hendrikule.

„Noh, pole sellest wiga midagi!" oli Hendrik wastanud, „ega siis sinu tütar ükfinda emane ei ole: seda puru on nüüdsel ajal küll ja küll!"

Liisit pani see lugu otse ehmatama. Ta oli küll koolis käies teiste tüdrukutega mängides kirjust paberist tehtud tanusid omale pähä toppinud, see oli aga kõik mäng olnud. Ta oli küll ka wahel selle peale mõtelnud: „Noormees, nii jumekas ja sirge... selge waatega... õrn, selge pale... siis on südames nii imelik tunne... siis... siis midagi niisugust, mida mõtelda ei tea... ja siis sõit koju... uude koju... uude elusse..." Kuid see kõik oli paljas unistus olnud!

Aga seal tuli korraga see weider, töntshabemega, widus silmadega, ära kuiwanud jalgadel nii kerglaselt kepsiw wanamees oma wiinapudeliga tuppa ja palkus juua. Ja weel need wiimased sõnad — need oliwad jämedad — toored!

Liisi hakkas siis nutma, teotuse ja jälkuse pärast, surus pea wastu patja ja luksus.

Tal oli enesest, oma noorestpõlwest, emast, isast kahju, kes teises toas magas ja norises.

Esimest korda pärast ema surma nuttis Liisi nii haledasti. Wäikene kümneaastane õde, kes sel korral tema kõrwal magas, ärkas ülesse, istus unisest peast sängi äärele, oli kohkunud ja wärises. Kui ta aga tundis, et Liisi tema kõrwal alles magas, laskis ta Liisi juure, puges tema külje alla, hakkas kahe käega ta kaelast kinni ja wõdises.

„Mis sul on, Kaie?" küsis Liisi waigistawalt.

„Meie Kiisu sai Hansupere Muri käest hammustada!"

„Ole wagusi! See oli unenägu. Pole midagi!" trööstis Liisi.

Kaie aga hakkas weel kõwemini ümber kaela ja sosistas ehmatanult:

„Kuule, kuule, Muri uriseb!"

„Ole wagusi, pole midagi! Isa magab ja noriseb!"

Laps jäi pisut wagusamaks, ütles aga siis, nagu ei usuks ta Liisit:

„Aga — kes niitsus?"

„Pole midagi!"

„Aga meie Kiisu sai haiget!"

„Kulla laps, ole rahul!" sosistas Liisi ja hakkas Kaie nagu pisukest last kussutama.

Liisi aga ei maganud mitte. Häbi ja enesepõlgtus oliwad wäga tugewad tema sees.

„Siis wana Lepalaane Hendrik tuli mulle kosja!" sosistas ta iseenesele.

Ta katsus teda küll unustada, kuid see ei kadunud tema meelest.

Aga ometi tundis Liisi, et ta hulgast teistest

mitte halwem, rumalam, inetum, isegi waesem ei olnud.

„Ja Lepalaane Hendrik!"

Mida rohkem ta seda arutas, miks just Lepalaane Hendrik temale kosja oli tulnud, seda rohkem tundis ta, missuguses seisukorras tema kui neitsi oli. Mitte iseseisew inimene, waid asi. Mitte see, kes tahab, waid keda tahetakse.

„Just kui loom!"

Ta tundis, et ta midagi elu sees tegemata oli jätnud, mis oleks pidanud ära tehtud olema. Aga mis see wõis olla, seda ei mõistnud ta isegi.

„Mis, sa tahad siis wanaks tüdrukuks jääda?" oli isa teisel päewal küsinud.

„Isa?!" oli Liisi paluwalt, noomides wastanud.

„Mis isa!" pahandas see, „ega's isa sind ikka wõtta ei wõi! Mis Hendrikul wiga? Ei tea, kes kuningapoeg sind ikka wõtma tuleb!? Nüüd nina kärssus, mokk ilbakil: ei ma lähe! Waata ikka, pärast jooksed kas wõi orki, kui aga ühe kätte peaksid saama... Siis raba taga! Loru!"...

„Isa!!"

„Pea suu oma isaga!" põrutas wana, sülitas ja läks töösse.

Liisil seisis see lugu aga ikka meeles. Mida enam ta selle üle arutas, seda enam hakkasiwad ta silmad sätendama, paled lõiwad roosamaks ja eneses tundis ta, kuidas weri temas paisus, rind kõrgemale kerkis. Hakkas ta kirikusse minema ja ennast riidesse ehtima, siis oli ta kirstu kallal rohkem aega paigal, kui ta enne oli olnud. Ta walis riideid, pearätikuid, waatas järele, missugune talle rohkem kohtaks, missugune enam meeldiks. Is-

tus ta aga kodus, siis oliwad tal tihti riided käes kohendada, pani neile ebemeid ja nipliseid külge. Pühapäewa-õhtutel läks ta alla külasse ja wõttis nooremate mängust osa.

„Kalda Liisi hakkab ka elama!“ naersiwad teised.

All külas oli ta Arturiga kokku puutunud, aga sel polnud mingisugust tähendust.

Ainult niipalju oli Liisile nagu meele jäänud, et Arturil pikad wurrud ja tugew kael, et ta rõõmus noormees, tubli tantsija oli olnud, aga muud ka midagi.

Ja nii oleks lugu ka jäänud, kui mitte korraga kirikus see rahutus, see teretamine!...

„Oh, oleks Artur mõistlikum olewat!“ kaebas ta ohates, kui ta kodus uusi riideid jälle paigale pani. Siis kohkus ta aga oma mõtete juurest tagasi: „Wõi temasugune ikka...“

Ta jättis mõtte pooleli.

3.

Harilised igapäewased tööd wõtsiwad Liisi oma unuwasse hõlma. Aga nii kuidas ta ka pühapäewast lugu katsus unustada, pidi ta ometi oma wastu tahtmist tundma, et Arturi pilt imesagedasti tema silmade ette tõusis. Ta nägi teda, kuidas ta kirikus poolwiltu nagu wargsi tema otsa oli waatanud, ta nägi tema keerutatud wurrusid, tema punetawat palet, tema iseäraliselt õõgawaid, ihaldawaid silmi. Mida rohkem ta seda nägi, seda rahutumaks ta ise läks ja seda rohkem tõusiwad ka pildid endisest ajast tema mõttekujutusesse: ta märkas, nagu oleks ta Arturit juba enne seda aega näinud, korra seal, korra teal, ja talle tuli ette, nagu oleks Artur juba ühekorra teda enne kirikus niisama waatanud.

„See wist oli palwepäewal! Ei, suurel-reedel... wist lihawõtte esimesel pühal..."

Ta ei saanud aru, mis see pidi tähendama. Nagu kiuste tuli noormehe kuju jälle ja jälle, ja ikka ja ikka temale meele, ja mida rohkem ta selle üle pahandas, seda selgemalt, seda tungiwamalt see kordus.

Ja wiimaks hakkas see teda waewama, muutus hingepiinaks. „Issand Jumal!" õhkas ta sagedasti, „mis see nüüd olgu!"

Et sellest piinast peaseda, katsus ta muude asjade peale mõtelda; ta tuletas enesele loetud juttude kangelasi meele, et aga sellest wihatud kujust wabaneda, aga juba seal seisis tema jälle neiu waimu ees. Nagu tulise kiiluna tungis ta tema mõtete wahele ja ajas kõik kogunewad pildid teine teisale laiali, ja sellesse tühjusesse ilmus korraga keeratud kihwadega, punetawate palgedega, iseäraliselt õõgutwate silmadega noormees, kelle waade söekarwa põles, nagu pimedas olewa metslooma pilk, mis teda wärisema ajas.

Liisi katsus Arturist kõige halwemat mõtelda.

„Tema ka kedagi! Niisugune! Just kui..."

See lahutas teda, aga mitte kauaks.

Juba nägi ta jälle Arturi silmi, wurrusid, palgeid.

„Noh, mis see nüüd olgu!" taples Liisi iseenesega. „Ega ma ometi rumalaks ei ole läinud?!... Ära tehtud!"

„Ära tehtud?! — Ära tehtud? — Ära tehtud??" mõtles ta — ja salahirm tuli talle peale.

Ta hakkas palwetama.

„Kiusaja!" õhkas ta. Jah, see oli kiusaja. Ta hing wärises. Aga ka palwe ei awitanud.

Nagu haige, kes uneta ööd kardab ja woodit ihkab, aga teda nähes wõdisema hakkab, nii oli lugu ka Liisiga: mida enam ta nooremehe pilti kartis ja rahu igatses, seda sagedamini kordus see kuju tema ajudes; see oli nagu tema ajudega, tema enesega kokku kaswanud, üks jagu temast enesest, mida wõimata oli tema seest wälja kiskuda.

Nii jõudis nädal lõpule. Laupäewa õhtu oli käes, Liisil oliwad loomad talitatud; puhtaks pestult, puhtad riided seljas istus ta nüüd oma pisukese toa uksel ja waatas wälja.

Isa oli kaugemal töös, pisemad lapsed kõik juba kottu wäljas teenimas; ta oli üksinda.

Päewal oli pisut wihma sadanud. Hall kewadine öö laotas ennast üle lehkawa looduse laiali ja wõttis tema oma niiskesse haudnwasse kaissu. Saladusline aurwinets heljus all küla pool karja- ja heinamaade peal, kust õige tasast konnade krooksumist kuuldus. Üksik kahwatu tähekene waatas aeglaselt ärkawa looduse peale. Paistis, nagu ei oleks tema taewalik silm mitte kõige sellega nõus, mis siin kewadises kirglises looduses tehtakse.

Liisi waatas kaugusesse. Ta silmas tähti, waatas öö hallusse sisse, nägi seda saladuslist aurukogu, — kõik see aga ei huwitanud teda.

Ta tundis igawust.

All küla pool kuuldi poiste laulu ja lõõtsapilli maitseta heli, mis kohate, tükeldatult ja tumedalt küla ja Kalda sauna waheliseft hallist udust läbi tungis.

See külapoiste laul tõi järsku jälle tema hirmukujutuse silmade ette.

„Helde Jumal, mis see ometi peaks olema!" ohkas ta salaja. Jahe tunne käis tema liigetest

läbi. Ta ruttas tuppa, lükkas ukfele riiwi ette ja istus aseme peale, kuhu ta ka pärast lukfudes wajus.

Ta oli nagu iseenesest ära. Miks ta nuttis, seda ei teadnud ta. Aga pisarad, need woolasiwad nii iseenesest, nii armsalt, et ta neid sugugi tagasi ei hoidnud. Ta nuttis kaua. Wiimaks tundis ta enefes kergitust, süda nagu oleks rahulisemaks läinud, ta sai mõtelda.

Ta elu weeres nagu hall aur tema silmade eest mööda. Nii ühetasane, nii wormita oli see olnud. Ilma äritusteta, ilma ihaldusteta, ilma püüdmisteta oli elu mööda weerenud. Nagu unenägu oli see olnud. Ja nüüd korraga oli ta ihkama, püüdma, tundma hakkanud. See oli aga walus, see käis kõige selle wastu, mis temal enne selle unenäo sees nii armas oli olnud.

„Oh, oleksin ma ka mees olewat!" käis tal korraga mõttest läbi. „Siis teaksin ma, mis ma kätte wõin saada. Aga nüüd! Nüüd ole sa pillata, ilma enesetahtmiseta müüa, tõugata!"

Liisis tõusis korraga nagu wiha millegi wastu. Ta tundis, kuidas ta õladel koleraske koorem lasus, millest ta lahti peaks saama. Ta tundis, et ta seotud, köidetud oli. Ta mõte nagu puuris kusagile auku sisse, kust walgus peaks paistma hakkama, aga ta tundis, kuidas sinna kuidagi awaus ei tahtnud sündida; aga paistis ometigi, nagu läheks talle midagi selgemaks, nagu näeks ta; aga ikka oli see segane ja pime!

„Oleksin ma mees olewat," arutas ta, „kas siis istuksin ma siin? Mul oleks oma töö, oma talitus! Aga nüüd — nüüd istun ma... ootan nagu midagi. Keda? — Ori!..."

Kaua ta nii seal unistas, ei teadnud ta. Korraga arwas ta kuulwat, nagu astuks keegi õues.

Ta pidi ukse juure jooksma, selle lahti wõtma, sest isa wõis tulla, aga ta jäi seisma ja kuulas: kõik jäi wagusi.

Ta kuulas uuesti.

„Mis see pidi olema?"

Ta kuulas hoolega: kõik waikis. Ta laskis jälle aseme peale; seal tundis ta, nagu wabiseks põrand, nagu käiks ometi keegi wäljaspool maja. Tasane wõdin käis tal üle selja.

„Kes see peaks olema?"

Jälle tõusis ta ülesse: ta jalad oliwad nõrgad, süda peksis... Kikiwarwul läks ta akna juure ja püüdis sealt piida takka wälja waadata, mida aga akna kerge higi segas.

„Kedagi!"

Ta waatas weel.

„Kedagi!"

Ta sai julgust, lükkas akna lahti ja pistis pea wälja. Wilum õhk puudutas ta paljast kaela ja paljaid käewarsi... see oli nii armas.

„Kes on?" küsis ta tasase kartliku healega natukene maad toast eemal kaswawate lepapõõsaste poole hüüdes.

Wastus jäi tulemata.

Liisi sai julgust.

„Kes on?" küsis ta kõwema healega ja pidi ise juba naermagi hakkama, kui keegi tasa hüüdis:

„Li-i-i-si!"

Liisi kohkus. Aga see kohkumine ei ajanud teda mitte kartma. See „Liisi" kõlas nii mahedalt, see oli nii magus, sulaw bassiheal, nagu naljataks keegi

temaga, nagu oleks see hea sõber olnud, kes tema üksiku hingesse usaldust, hellust walas.

„Mõni külapoiss teeb wigurit," mõtles Liisi, tõmbas akna koomale ja küsis häbelikult:

„Kas oma wõi wõõras?"

„Nagu saksad soowiwad!" oli tasane sügaw wastus.

Tahtmata hakkas ta naerma ja tõmbas akna kinni. Rahutult, ärritatult käis ta toas edasi-tagasi. Ta süda peksis.

„Kes see küll peaks olema?" arwas ta, ja et ta külma oma kehas tundis, otsis ta suurerätiku ülesse ja wiskas õladele ning tõmbas selle kõwasti enese ihu ümber. Liisile oli see imelik, et keegi nüüd siin akna all oli, kuna seda enne iialgi ei olnud näinud ega kuulnud.

„Aga kui see Artur on?" käis korraga ta hingest läbi. „Just tema heal! Aga mis ta siin peaks waritsema? Ta oleks ju Ojale wõi Kangrule teiselt poolt küla otsast läinud: see on sealt poolt hoopis ligem! Mis pidi ta siia jõe taha otsima?"

„Oh, oleksin ma ometi küsinud, kes ta päriselt wõis olla, ehk oleks ütelnud!" kahjatses ta.

Uudishimu ajas teda akna juure. Kõik oli aga wagusi. Ta lükkas jälle tasa-tasakesti akna lahti ja waatas wälja. Magus kewadine õhk tungis suure hooga tuppa ja täitis Liisi rinda karastawalt ja wärskendawalt. Läbi lepiku wirwendas tasane weepind.

Ta kuulas hoolega. All külas hüüdis lõõtsapill. Liisi köhitas.

Lepiku wõsadikus köhitas ka keegi tasa, nagu narriks ta Liisit, mille sekka jõetildri kiunuw kisa segas.

Liisi ei teadnud, mis teha.

„Mis sa waritsed seal?" küsis ta järsku.

„Sind!" oli naeruline wastus.

„Kes sa oled?"

„Ristiinimene!"

„Mis sa tahad?" küsis Liisi julgemalt. See mäng oli talle meele järele.

„Ei midagi!"

„Mis sa hulgud siin?"

„Mul ei tule uni peale!" wastas wõõras ja tuli wõsadikust wälja.

Liisi tõmbas akna järsku kinni. Akna taga oli ... Artur!

Liisile tuli jälle hirm peale.

„Wõta lahti!" palus Artur tasa.

Liisi ei wastanud.

„Wõta lahti!" sõnas Artur paludes.

„Mis sa lõhud!" taples Liisi pahaseks saades. Temale oli Arturi teguwiis korraga wastikuks läinud.

„Ei ma lõhu midagi!" wastas Artur ka nagu tagasi kohkudes.

„Mis sa siis tahad?" päris neiu ikka enam pahaseks saades.

„Mul oli sulle midagi anda. Tädi saatis! Säh, siin ta on!"

Ta näitas pakikese sarnast kompsu.

Liisi ei teadnud, mis teha. Ta wiiwitas.

„Ära ometi kena ole, Liisi!" noomis Artur. „Ega's ma mõrtsukas ole! Säh, wõta ometi wastu!"

Kahtlaselt awas Liisi akna. Artur ulatas pahema käega kompsu kätte, pani aga ka kohe küünarnuki akna wahele, nii et neiu seda enam kinni ei saanud tõmmata.

„Tere ka, Liisi!" Artur pakkus kätt.

Pikalt sirutas Liisi käe wastu, mis kuni poole käewarreni rätiku alt paljalt wälja tuli.

Artur pidas Liisi kätt natukene aega pihus ja pitsitas seda.

Liisi süda kihwatas. Ta tõmbas käe tagasi ja waatas kompsu. Seal oliwad kompwekid.

Ilma et Liisi mõteldagi oleks saanud, wirutas ta kompwekid Arturile tagasi.

„Häbemata!" hüüdis ta, „kelle arwad sa minu olewat!? Oja Miina, wõeh? Kangru Leena, wõi!?"

Ja teisel silmapilgul oli aken kinni.

4.

Pahaselt, oma hinges enese teotatud tundes, käis Liisi mööda tuba.

„Wõi nii, wõi naa!" rääkis ta eneses, „wõi tema arwab minu niisuguse olewat!" Ta oli pahane, et pea nutma hakata, aga ta hoidis seda tagasi.

Tasa koputati akna pihta.

Liisi ei pannud seda tähelegi.

„Liisi!" hüüdis Artur nagu lepitades.

See äritas aga Liisit weel enam. Ta jooksis akna alla ja hüüdis wihaselt:

„Katsu, et sa ennast siit koristad! Hulgus!"

Artur oli aga wagane ja sosistas:

„Liisi, ma tahan sinuga natukene rääkida!"

„Kui sul ühe ausa tüdrukuga midagi rääkida on, siis ära hirmuta öösel!" taples Liisi. „Nüüd ei ole mul sinuga midagi tegemist!"

Artur mõtles natukene aega... siis kergitas ta jumalaga-jätmiseks mütsi ja... läks.

Liisi oli akna alla pahaselt seisma jäänud ja waatas õue, kus Artur pikalt kewadise ööhämari-

kuga ühte sulas. „Niisugune tüütus!" tuli Liisil suust, siis läks ta asemele ja heitis puhkama.

Tal oli wäga hea meel, et ta selle huiguse minema oli saatnud. Ta oli otse waimustatud selle üle.

„Las ta õige näha, missugused need tõsised tüdrukud peawad olema," sõnas ta iseenesele. „Wõi tema arwab iga neiu niisuguse olewat nagu Oja Miina. Wõi tema tuleb minuga ka mängima! Kui sa aus poiss oled, siis tule siia, räägi oma asjad ära ja siis näeme, kui kaugele..."

Ta mõttekäik jäi korraga seisma: ta silmade ees seisis Lepalaane Hendrik oma wiinapudeliga...

Ta oli kirikus oma mõtetega... Artur...

„Heldeke, mis minuga on?!" õhkas ta. „Püha Jumal, mis minuga on?! Meie Isa, kes Sa oled... Kiusaja..."

Ta tõusis woodist ülesse ja läks akna juure. Läbi niiskeks läinud klaasi märkas ta õues paberitükki. Ta pühkis higi aknalt sõrmedega ära... õues lamasiwad laialipillutud kompwekid: Artur oli need sinna jätnud. Ta lükkas akna lahti ja hingas wärsket, elustawat õhku. Ta jäi rahulikumaks.

„Ma olen natukene tormakas," mõtles ta. „Päris tormakas! Keda ma kardan? — Iseennast! Mis on Artur mulle kurja teinud? Ma haawan teda sellepärast, et ma enese nõrkust tunnen. Ma teotan teist ilma põhjuseta, paljalt teiste tühjade juttude põhjal!"

Liisi tundis, et ta teist asjata oli haawanud.

„See on ju minu oma nõrkuse tundmine... Mitte rääkida ei tohi ka teise inimesega, kui juba halba selle all ei mõtelda. Niisugused meie oleme!"

Liisi pidi enese üle naerma: nii lapsik-rumal oli ta oma meelest! Ta tundis enese Arturi wastu nagu kohustatud olewat oma wiga parandama...

Warsti kadus õuest hämarik. Koit oli Hämariku käest taewa-isa lambi wastu wõtnud ja ruttas seda üle sinawa wõlwi kandma, et inimesed näeksiwad oma talitusi toimetada, oma teokäiku edasi jatkada, et omamoodi kaebada, nutta ja rõõmustada.

Liisi pani enesele riided ümber ja läks lehma lüpsma.

Akna alt mööda minnes nägi ta laialipillatud kompwekka. Ta pidi juba korra kumardama, et neid ülesse wõtta, aga jättis selle tegemata.

Lehm oli juba lüpsetud ja karjamaale aetud, piim kurnatud ja püttidega külmakambrisse riiuli peale pandud, kui Liisile meele tuli, et täna pühapäew on. Ta läks ruttu õue, korjas laialipillatud kompwekid ülesse ja wiis tuppa, kus ta need laua-kasti ära peitis.

„Küll wõib aga inimene rumal olla," pahandas ta, „praegu on pühapäew; inimesed lähewad kogemata mööda, näewad siin neid ja — tühi jutt ongi käes."

Ehk küll aega weel kiriku minemiseks oli, hakkas ta ennast siisgi juba riidesse panema.

Ta waatas ühte riiet, silis teist, walis rätikuid ja jakkisid: üksgi ei tahtnud täna hästi kõlbada, üksgi ei olnud temale täiesti meele järele.

Ta sai ise sellest weidrusest küll hästi aru, aga sellegi poolest ei jätnud ta riiete walimist järele.

Ka kirikus ei olnud ta enesega rahul. Rahulikult hakkas ta palwet lugema, aga juba oliwad ta mõtted mujal. Ta püüdis pihtikõnet tähele panna, aga seal oliwad mõtted mujal: ta oli Mäe Anu

pikkade narmastega siidirätikut waatanud ja märkanud, et selle nurk mitte õieti selja keskkohal ei seisnud, waid enam parema õla pool. Sealt parema õla pealt oli ta waade ikka paremale poole kaldunud, ja wiimaks nägi ta enese silmade ees meeste laiu selgasid ärapäewatanud mustjate kaeladega...

„Ta ei julge täna kirikusse tulla..." arwas Liisi.

Kogudus langes põlwili. Ka Liisi kumardas pingi wahele ja kordas kirikherra sõnu.

„Issand halasta!"... Kui südamesse käis see mahe, hale wiis. Liisi tundis, kuidas ta süda kõrgemale, kõrgemale kerkis. Kui hea, kui armas, kui trööstiw oli see tema walutawale südamele.

„Issand ha—a—la—asta—a!" laulis ka tema wärisewa healega.

Liisi rätik oli pisut wiltu wajunud. Ta seadis seda. Juukseselt oli nagu lahti läinud ja kõdistas tema paremat palet. Ta tõstis oma parema käe ülesse, et seda tagasi lükata... seal langes tema pilk edasi... edasi... ja teisel pool seina ääres seisis... Artur. Ja see waatas tema peale. Nende waated langesiwad kokku... Liisi läks tahtmata näost punaseks.

„Miks seisis Artur just minewa pühapäewase koha peal? Ta teab ju küll, et ma temale kompwekid tagasi wiskasin...' ja jälle on ta seal!" pahandas neiu.

Ta katsus jutlust kuulata, aga see oli asjata waew: ikka ja ikka läksiwad ta mõtted laiali ja ikka ja ikka pidi ta uuesti oma mõtteid koguma.

„Saab näha, kas ta mind jälle teretab, kui ma suure tänawasse lähen?" otsustas Liisi.

Ta waatas Arturi poole, nagu otsiks ta tema palgelt wastust. Artur seisis aga seal tõsine, nagu ei tunneks ta seda, mis Liisi mõtles.

Kui kirikuteenistus lõppes, ja Liisi suure tänawasse asus, siis tuli Artur ja teretas teda jälle. Aga see teretus oli nii tõsine, nii loomulik, et Liisi üsna ära punetas. Ta ei teadnud, kuhu ta waatama peaks. Kui ta aga oma käe nooremehe pihust oli wabastanud ja ülesse oma ümber waatas, siis nägi ta enesest mitte kaugel Oja Miina ja Kangru Leena seiswat. Nagu kokkuleppimise järele oliwad nad sinna ilmunud, et tähele panna, kas see õige peaks olema, mis Liisi minewal pühapäewal rääkis, et Artur teda teretanud. Kui aga Artur teda nüüd jälle teretas, siis arwas Liisi märkawat, nagu waataksiwad Leenat-Miinat teineteise otsa ja nagu oleksiwad nad naeratanud ja küünarnukiga teineteist puudutanud.

Liisi tundis, kuidas ta süda sees kihwatas.

„Mis arwawad nemad endid olewat!" pahandas Liisi. „Wõi ei tohi mina Arturi ka teretada?!"

Kui ta jälle Arturi otsa waatas, siis nägi ta, et selle silmad tema peal ilma pilketa wiibisiwad, kus juures nad tasa sätendasiwad, ning tema wurrude otsad oliwad nii rõõmsalt ülespoole pöördud.

See julgustas Liisit, julgustas teda nende üleannetute, Leena ja Miina wastu, kes seal pilkawalt oliwad naeratanud.

„Wõi siis mina olen niikaugele halb nende meelest, et ma seda wäärt ei ole, et Artur mind teretaks!" arwas Liisi pahaselt. „Missugused inimesed! Wõi siis mina ei ole seda wäärt, et Artur mulle kätt annaks! Kas siis Artur juba nende päralt on?"

Mida rohkem aga Liisi seda mõtet enesele ette seadis, seda pahasemaks sai ta Leena ja Miina peale. Ta südamesse tõusis isu nagu wihuti neile näidata, et tema rohkem wäärt on kui nemad, ja et Artur temast ikka rohkem lugu peab kui neist, ehk tema Arturile küll kompwekid tagasi oli wirutanud.

Kirikust wälja tulles ei läinudgi ta enam Miina ja Leena juure, waid ruttas kohe kojw.

5.

Waikne, soe kewadine õhtu kaisutas kaswawat loodust. Pilwed tilgutasiwad õrna wihma rohelisesse maarüppe ja koputasiwad tasa ja magusalt mullas uinuwate eluidude pihta, nagu lausuksiwad nad neile nõiduslikelt, et nad mustast mullast ülesse peaksiwad tõusma loodust ilustama, aga mitte üksnes ilustama, waid ka magusa armastusega täitma. Ja pistis ka lilleneitsikene oma terawa ninakese katwate emalehtede wahelt wälja. Waikne õrn taewa kaste pesi tema unise näokese mullatolmust puhtaks ja õnnistas teda unistawale elule, mida suwised palawused pidiwad karastama, teda sügisesele pudenewale seemnele pühendama. Loodus nagu märkas lilleneitsikese saatust juba kewadel. Nii meelitawalt, petwalt kutsus ta teda linnulaulu ja sooja wihmaga muru alt wälja, nii ilusaks kujutas ta tema silmade ette elu. Ja lillekene sirgus. Lehekese lükkis ta lehekese kõrwale ja sirgus ja sirgus. All, lille juurte wahel, magas aga salajal uinuw liblikatõuk ja nägi magusat und tulewikus heljuwast tuhandest kirjust õiest ja sellest tööst, mis temal liblikana õite kallal täita tuleb, ja kuulas lepikust helkiwat sadade lindude salasidistamist. Waikne soe kewadine öö laotas aga,

nagu õnnistaja ema, oma pehmed käed kõigi nende üle, et kõiki neid ühisele tööle meelitada, jaata.

Liisi istus unistades lahtise akna all ja waatas loodusesse. Ka temas kees uus elu: elu elule. Ka tema hingesse oli soe kewadine wihm wargsi tukkunud.

Esiti ei saanud Liisi sellest aru, aga nüüd... nüüd hakkas ta midagi märkama... Ta märkas ja kohkus ka ühes. Ta tundis nüüd selgesti, et Artur temale mitte paljas külapoiss ei olnud, mitte paljas Männiku wöölmündri poeg, waid midagi rohkemat, palju rohkemat: midagi niisugust, mida ta ei Leenale ega Miinale ei tahtnud anda, ei kellegile siin ilma peal.

Aga seal juures aimas ta kurwalt: Artur oli temale liig kaugel: ta oli suure-talumiku poeg, tema aga waese puussepa tütar.

„Aga Artur? Ehk wiib ta kõik selle kangekaelselt läbi — jätab oma isa ja ema maha ja hoiab oma..."

„Mitte iialgi!"

Aga ometi ei saanud Liisi oma mõtetest lahti. Ta tundis küll nende ihade tühjust, aga neist lahkuda ei tihkanud ta mitte.

„Ühel päewal tuleb ometi Lepalaane Hendrik," tuli neiule korraga silmade ette, „ja kui just mitte tema, siis keegi niisamasugune..."

See oli Liisile wastik.

„Missugune wägiwald!"

Ta tõmbas akna kinni ja heitis puhkama.

Waewalt oli ta silmad kokku waiutanud, kui tasane kohin teda ärkwile ajas.

Ta tõmbas rätiku ümber ja läks akna juure. Aga kuidas kohkus ta ära, kui ta akna alt Arturi

leidis. Ehmatanult lõi ta enese akna kõrwale seina ääre.

Artur astus üsna akna ligidale. Teda nähti kuulawat. Siis koputas ta tasakesti.

Liisil käis tasane wärin üle keha. See ei olnud aga mitte ahastuse, hirmu wärin, see oli isesugune, nii imelik, nii wäsitaw, kui ta liikmed tasa wabisesiwad. Ta hingas sügawasti ja tasa ja püüdis oma siinolemisest nii wähe kui wõimalik teada anda.

Et Liisi midagi ei wastanud, siis pani Artur kõrwa akna ääre, üsna klaasi ligidale ja kuulas. Ta lihaw pale wajus wastu külma klaasi tasaseks, nagu oleks ta pressitud olewat, ja Liisile paistis, nagu tunneks ta selle palge soojust.

„Mis ta ometi peaks siia otsima!" ahastas Liisi ja wabises.

Soe higi tõusis tal üle terwe ihu.

„Liisi!" hüüdis Artur tasa. „Liisi, wõta aken lahti, mul on sinule midagi kõnelda!"

Kui mahe, usaldaw ja sügaw-jäme oli see heal! Liisi ei teadnud, mis teha.

„Liisi, ega ma sind ometi ära ei murra," rääkis Artur noomiwalt, „ära ole ometi niisugune imelik... Ega sa mõni nonnikene ei ole!"

„Mis pean ma ometi tegema?!" mõtles Liisi.

Ta terwe sisemine inimene oli iseenesega riius. Küll ei arutanud ta sistemilikult, ei lükkinud ühte arutust teise otsa... ei, selleks ei olnud tal aega, rahu... Ta mõtles enam ihuga, werega, kui peaajuga, selle ärawäsinud, juba teist ööd uneta olnud peaga, mille peale weel kewadine õhk nii sulatawalt oli mõjunud, keda lindude salajane sidistamine wangi wõtnud, keda tärkawad rohutaimed oma

magusa lõhnaga ülesse wirgutanud, keda õnnistaja ema, kewade, oma õrna käega pehmelt paitanud.

„Liisi, kui sa niisugune sõge oled, siis on see wiimane kord!" sõnas Artur...

Korraga seisis Liisi silmade ees wanadlane, widus silmadega, pisut magusalt naerataw wastik meesterahwas... Liisi tundis teda... Ta ei teadnud isegi, mil ta akna juure oli läinud, selle konksust awanud ja rinnuli enese akna peale lasknud. Kõik see ei olnud sugugi nii hirmus, nii pööritaw.

Artur andis Liisile kätt, hoidis seda natukene aega oma pihus, laskis aga warsti lahti ja sosistas: „Liisi, ega sa minu peale pahane ei ole!"

Liisi tõmbas suure rätiku õlade ümber koomale ja sosistas niisama tasa: „Ega see nüüd ilus küll ei ole, et teie sedasi teete!"

„Kuidas sedasi?"

„Sedasi!"

„Aga kuidas teie siis teeksite?" Artur naeris.

„Sedawiisi öösel!"

„Et igal külapoisil oleks nädalaks juttu olewat!?" küsis Artur.

Liisi hakkas naerma. Artur naeris ka.

Nad oliwad wait. Aga see waitolemine ei olnud neile sugugi igaw.

„Wihma tibab!" rääkis Artur.

„Teeb wiimaks märjaks!" wastas Liisi. Tal oli Arturi pärast nagu kahju.

„Ja—ah!"

„Kuule, Liisi, miks sa eila minu üle nii wihaseks said?"

Liisi ei wastanud midagi.

„Liisi, mul oli päris häbi, et sa nii wihaseks said. Ma olen süüdlane!"

„Kas sa annad mulle andeks?" küsis Artur natukese aja pärast.

„Mis seal andeks anda? Aga mis sa teed ära, kui inimene niisugune on!"

„Siis lepime ära!"

Liisi oli wait. Artur laskis küljeli akna najale, toetas parema käe küünarnuki wastu akna aluslauda ja pani käe Liisi õla peale. Liisi kargas püsti. Artur hakkas naerma.

„Mis sa arwad mu mõne metslooma olewat, kes murrab! Ei, ise asi on murdmine, ise asi paitamine!" noomis Artur.

Liisi seisis eemal. Ta tundis, kuidas ta keha õõgas.

Artur waatas tükk aega Liisi poole. Liisi arwas ta silmi läbi ööwidewiku nägewat. Nende waade oli nii ime mahe ja armas.

„Noh, siis jumalaga, Liisikene!" ütles Artur. „Ega Liisi-neiukene ikka tuppa ei kutsu! Siin wõib aga märjaks saada." Artur pakkus kätt. Liisi wõttis selle wastu, mida Artur kaua oma pihus pidas.

„Nüüd saan ometi rahu jälle," sõnas noormees; „ega sa ometi mu peale pahane ei ole? Ei?!"

„Ja!"

„Ei?"

„Ja!"

„Ütle ometi „ei"!" palus Artur. „Ütle, et sa mu peale wihane ei ole!"

Ta raputas neiu kätt, nagu tahaks ta sellega neiu wastupanekut maha puistata. Liisi õlade pealt langes rätik alla, ja nii seisis ta seal paljaste õlade ja kätega — häbilik, unustatult.

„Artur! Ära mängi!" palus Liisi noomiwalt. „Kulla Artur, ära ole niisugune!"

„Missugune?!"

„Lase lahti, Artur!"

„Ütle: ma ei ole wihane!"

Liisi oli wait.

„Lepitud!"

Liisi oli wait.

„Lepitud!" naeris Artur, kargas oma mõlema tugewa käega Liisi õõguwatest käewartest õrnalt kinni ja pigistas neid, kuna ta nad oma pihkudest kuni alla käteni läbi laskis libiseda, nii et neiu mõlemad käed Arturi omadesse jäiwad.

„Artur!" kiljatas Liisi.

„Head ööd, Liisi! Mõtle homseks see järele!" naeratas Artur ja läks.

Liisi oli wait.

Nii seisis ta paljaste käte ja õlgadega seal ja waatas wälja öö hallusesse, kuhu Artur oli kadunud.

Waikne, soe, rõõmust nutja hauduw kewadine öö laotas oma õnnistaja ema käed üle terwe looduse, et kõiki ühisele tööle meelitada, kutsuda.

„Ega Liisi-neiukene ikka tuppa ei kutsu . ."

Liisi õhkas ja tõmbas akna kinni.

6.

Liisi tundis eneses uut elu. Ta märkas, kuidas weri temas paisus, kuidas see soojemalt temast läbi hoowas, teda karastas, kaunistas. Mõne aja eest ei olnud ta töö juures enam laulnud, nüüd leidis ta enese ikka ja ikka laulu pealt. Enne oli ta surma peale wahel mõtelnud, nüüd oliwad need mõtted kaugel, kaugel! Ta silmade ees kujunes elu

täis ootust, lootust. Kuid siisgi wahel asus tema südamesse kahkluse, osalt ahastuse luupainaja.

„Mis selleft kõigest peab wiimaks tulema?“ küsis ta eneselt. Siis tundis ta eneses niisugust ahastust, mis rinda walutama ajas, pisarad silmist wälja surus, ja ta hakkas salajas taewa poole õhkama, et see temale Arturi hoiaks, hoiaks ausa, mehise... nii ilusa ja tugewa, nagu ta temale oli!..

Aga mida tihedamaks Arturi käigud läksiwad, seda enam kadusiwad kahklewad ahastused tema südamest, seda ustawamalt ühines tema hing nooremehega.

„Artur!“ hüüdis ta niisugustel kordadel. Ja kui Artur teda kõwasti enese wastu tõmbas, siis tundis Liisi, nagu wajuks tema kuhugi kaugele, nagu ühineks tema ühega, kes temale nii armas, nii ülikallis oli.

Lahkus Artur, siis waatas Liisi ta otsa ja ohkas: „Artur?“

„Homme!“ wastas see, „Liisi! Homme!“

„Homme on isa kodu!“

„Siis ülehomme!“

— — — — — — — — — — — — — —

Ja nii läks nädal nädala järele ja noored inimesed ei märkanudgi, kuidas ilm sügiseks hakkas muutuma.

Sajustel ja halbadel ilmadel pidi isa wahel mõneks päewaks koju jääma. Liisi ohkas.

Warsti pidiwad ka teised lapsed karjast koju tulema, sest härmatis armastas hommikuti juba rohulatwadel puhata ja andis talwe tulekust ja koolide hakatusest teada.

Liisi ohkas sügawasti.

Nii wastumeelt oli temale talwe tulek! Just nagu oleks lindude lõbusa lauluga, kurgede kadumisega, pääsukeste tasase sidistamise waikimisega ka tema hingesse õudsus asunud, mida keegi enam täita ei jõudnud. Sagedasti peatas ta hulkuw waade puude kolletanud lehtede peal nii kaua, nagu otsiks ta sealt midagi niisugust, mida temale hädasti tarwis läheb, mis temalt niisama kadunud oli nagu puulehtede magus rohisus, noor wärskus, meelitawalt hiilgaw tasane, waigune läik.

„Kuni päike jagab soojust kõrgemalt!" tuli talle laulusalm meele... ühes sellega ka kewade uue wärskusega, uue eluga!

Aga seal lõiwad ta silmad wesiseks, ta hinge mattis kibedalt rõhuw walu kinni, ta katsus pisaraid tagasi hoida, aga ta ei jõudnud... need woolasiwad nagu lahtisest allikast... ta nuttis. Mis üle ta nuttis, sellest ei saanud ta isegi aru. Ta rinnas walutas midagi nii kibedalt, nii rõhuwalt.

Kuid tuli Artur, — siis kadus kõik tusk. Siis istusiwad nad kahekesi magusas joowastuses, kus kõik ümbrus unub, kus kaks hinge ühte sulawad, sulades teineteisesse wajuwad, et sealt mitte ärgata, mitte elu tõsidust, karmust maitsta, mitte selle üksluisust tunda ega kohkuda, mitte kohkuda ega ennast petetud leida.

„Artur!" ohkas Liisi.

„Liisi!" hüüdis Artur ja hoidis Liisit enese ligi.

Neiu lõi oma käed nooremehe ümbere, nagu ei tahaks ta teda iiales enesest ära kaotada. Tal oli hirm, nagu kuuleks ta healt hüüdwat: „Liisi, kus sa oled!"

„Artur!" sosistas ta.

Ja kui Artur läks, siis ei ütelnud ta muud kui tema kahejärgulist nime, see oli kõik: jumalagajätmine, terwitusesoow, uus kutse... kõik, kõik!

Oli Artur ära läinud, ja kui toa must pimedus Liisi armastusejoowastuses muljutud rinda rõhuwalt wajutas, siis istus Liisi waguſi ja ei julgenud sügawasti hingatagi. See pimedus, mis neid esiti nii kaisutawalt oli katnud, see oli Liisile wastik, kannatamata. Tuimalt istus ta tooli peal, kuhu ta roidunult oli wajunud, ta tundis, kuidas pimedus tema õlasid surus, teda kinni hoidis ja rõhus nagu luupainaja ja teda alla unisesse sügawusesse wajutas...

Kukk laulis kambri otsas hagerikus. Tasa inises lehm... Liisi ärkas ja kargas püsti. Ta kobas pimedas ümber. Käsi käis tal tuttawat lauanurka mööda, kust ta tikutopsi leidis. Kritatult tõmbas ta tule ülesse, et pisukest lampi põlema panna. Ta käsi aga tantsis ja kuidagi ei tahtnud tuleleek tahi otsa hakata.

Punakaskollane kuma jooksis lambist mööda tuba laiali ja katsus seda walgemaks teha, wirwendas seinadest tagasi, nagu ei julgeks ta neist kinni haarata, jättis aga nurgad pimedaks, pimedaks, nagu Liisi-neiu süddame, milles ka tundmused laineid ülesse ajasiwad, pimedaid nurke ja warjusid sinna sisse jättes.

Nii istus ta laua taga, kuni hiline hommik oma maheda walguse läbi nutwate klaaside tuppa saatis, neiu sassis juukseid suges, tema kahwatanud palgeid paitas ja temale pilkawalt sosistas: „Liisi, ärka, porine elu on peale hakkanud ja nõuab sind jälle tegewusesse!"

— — — — — — — — — — — — —

Unisekt toimetas Liisi oma harilikka töösid. Ta laul oli kadunud, nagu linnul, kui walmistehtud pesa täis lootust, täis tulewikutundmisi oksal kiigub.

Liisi aga ei julgenud tulewiku peale mõtelda, ehk need mõtted küll wargsi tema peaajusse tekkisiwad. Ta ajas nad tagasi. Aga nad tuliwad ikka, tuliwad wõimsamalt kui enne. Nad oliwad kui saja peaga maod, kelle pead maha raiudes kahekordselt kaswawad... ja iga pea hüüdis kius-likult neiule: „Liisi!.. meie käest sa ei pease!"

„Peasen! Mul on Artur!" wastas neiu.

„Kus ta on?"

„Ta tuleb!"

„Kas ta tuleb?" küsisiwad mao targad, uskmatad silmad.

„Ta tuleb!" kinnitas neiu, „ta tuleb!"

Ta tuli ka tõesti! Tõesti tuli ta, kui Hämarik oma küünla tasakesti taewatelgi taha oli peitnud, kui Öö oma mustjas-sinise tuhandesilmalise sõba lääneft idasse üle taewa oli laotanud, et nutwale südamele waikist warju häbelikult pakkuda, et temale sala wirwendawaid walgusi nõiduwalt näidata.

Need imelikult helkiwad silmad tõiwad Liisile ka need kaks silma tagasi, mis teda kosutasiwad, elustasiwad.

„Artur, sina siin!"

Artur naeratas.

„Ära naera, mul on hirm!"

Artur aga naeratas sellest hoolimata ja hüüdis: „Liisi!"

Peiu silmadesse sulas neiu waade ja see waade ütles kõik, mis tal armas, kallis, püha oli. Selles waates oli kõik, mis tal oli, ja Liisi tundis, et sellele kõik wõis usaldada, et selles kõik oli põhjen-

datud, kõik pühendatud, et muud midagi enam waja ei olnud, et kõik muu, mis ehk ütelda oleks olnud, jäme, häbemata, madal oleks olnud. See tundmine tõstis teda kõrgesse tema alandufes. Ta ei pannud misgiks seda alandust, mille peale inimesed pahandades waatawad, need inimesed, kelle südamed igapäewaste omakasudega läbi on imbunud, kelle meeled aastatuhandete jooksul ära kõdenenud, kelle tolmunud kombluse, mida nad nii uhkelt, nii iseteadwalt, nii kiuslisu kõlinaga kuulutawad, ära on kolletanud; need inimesed, kes iga tundmust loodidega ülesse kaaluwad, nagu petis kaupmees, kes tuima paberit kaalule weel lisaks paneb, — kõik see alandus oli Liisile üks ta kõik!

Ja kadus Liisi ahastus, hirm. Wallatu naeratamine asus neiu palgele täis ootust, täis lootust.

„Kas isa warsti koju jääb?“ küsis Artur.

„Warsti, warsti!“

„Siis homme jälle...“

Ja homme oli Artur tõesti Kaldal, — ja nõnda edasi, kuni isa koju jäi; kui wäikene õde ja wend koolis hakkasiwad käima; kui hõbedased lumehelbekesed maad katsiwad; kui hommikuti puude raagus oksad külma käest laenatud lehtedega tasa liikusiwad.

7.

Lume tulekuga kadus Artur ka Kaldalt.

Nii wõõras kui see Liisile ka oli, pidi ta sellega ometi ära harjuma: isa oli ju kodu. Tisleripink seisis keset tuba, höövlilaastud ümberringi: — isa tegi talwist tööd.

Liisi istus nüüd sagedasti akna all wäikese laua juures ja õmbles, paikas, kohendas kojutulnud

õe-wenna riideid, kudus sukki, käis wahete wahel talitamas, istus siis aga jälle akna all, waatas tuimalt wälja ja ohkas.

Wilistades lendas isa höövel mööda waigust puud, enesest lõweraid õhukesi walgeid, nagu märgi suutäisa uhkelt wälja sülitades. Isa oli kõwasti ametis. Näitas, nagu ei paneks ta oma ümbrust sugugi tähele, aga see ei olnud mitte nõnda. Tihti waatas ta Liisi peale ja pidas teda silmas. Tüdruk näitas temale natukene iseäralik olewat.

„Pole hea ühtigi, et tüdruk niikaua mehele minemata kodu seisab; tarwis wälja saata: läheb weidraks!" mõtles isa. Süda kipitas tal sees, et Liisi minewal talwel Lepalaane Hendrikule ei läinud.

„Eh, laps on laps! Põrsas ei saa aru, mis wanale seale hea on!" urises ta enesele. „Kurat wõtku kõik niisuguseid asju! Armastus? Armastus! Hendrik — wana?! Aga teisel ilus suur koht; rikas talu, — ela nagu mõldri põrsas, — ja oleks minule wanale inimeselegi ja lastele abiks ja toeks olnud. Aga nüüd mitte kedagi! Mina, wana inimene, käi töös..."

Armas puhkusetundmus käis tema tööst wäsinud kontidest läbi.

Isa oli puu ühe külje libedaks hööweldanud, tema pingi küljest lahti wõtnud ja waatas teda akna poole sihtides, kas ta ka õige on.

Liisi paistis temale silma, kes praegu üksisilmi wälja waatas.

„Mis sa seal siis nüüd unistad?" küsis isa pool pahaselt. Liisi kohkus pisut ära, waatas siis isa otsa ja ohkas tasakesti, kuna ta jälle töösse hakkas.

„Ja, jah! Ohka aga, ohka peale!" urises isa etteheitwalt, „saab näha, mis sa sealt wiimaks wälja ohkad!" Ta puhkas, nagu wõtaks ta julgust ja hoogu, ja puud pingi wahele pannes ja kinni pigistades rääkis ta edasi:

„Pole hea ühtigi, et sind minewal talwel oma pilli laskſin tantsida: niisugust meest nagu Lepalaane Hendrik sa iganes enam ei saa!"

Liisi kahwatanud paled lõiwad järsku punaseks. „See äraneetud Lepalaane Hendrik!" mõtles Liisi. Ta sees tõusis midagi wastuwaidlewat ülesse. Ta tundis, et ta midagi peaks ütlema, midagi walusat, midagi niisugust, mis isa suu kinni paneb, nõnda kinni paneb, et ta jäädawalt selle jutu unustaks. Ta lõi silmad isa peale, aga selle tõsist, kibedat nägu nähes kadus korraga Liisi julgus.

„Isa!" sai ta aga temale wastata.

„Ei see „isa" tähenda midagi! kinnitan mina, ei see lugu ei paranda! Mina nühi siin puud, sina tukud seal!... Ütle, millega see asi wiimaks lõpeb?..."

Isa mõtles natukene. Ta nagu ei tahtnud Liisit ka mitte pahandada. Kui ta aga tema kahwatanud, tuima, arga nägu waatas, siis sai ta uuesti äritatud. Nagu meelega tahtis ta lapse kangekaelsust murda.

„Ütle mulle!" küsis ta, „miks sa Hendrikule ei läinud? Kas pole mees, wõi mis? Wõi pole talukohta, wõi mis?"

Liisi tundis uuesti, kuidas ta sees meelepaha ülesse tõusis. Jälle pidi ta isale kibedalt wastama, aga jälle jõudis ta selle hoo enese alla suruda.

„Isa!" rääkis ta noomiwalt.

Ta healest kuuldus seda, et isa nüüd ometi jutu peaks lõpetama.

See noomiw heal tiskus aga wana nagu warjupaigast wälja.

„Mis isa, isa, ikka isa!" wihastas Kalda wana, ja ennast lükipaku najale toetades, teda kahe käega lõua all kinni hoides rääkis ta: „Ma ei saa aru, kuidas inimene niikaugele loru on, et oma õnne põlgab! Aga niisugused on need nooremad! Elu õpetab! Pärast kahetseb! Aga siis on hilja! Hendrik ei ole sulle hea küllalt! Narr!"

Nüüd ei jõudnud Liisi ennast enam hoida. Ta waatas tõsiselt isa otsa.

„Isa, mis arwad sa selle meheleminemise õige olewat?" küsis ta korraga. Ta pani ise imeks, kuidas ta korraga waikseks, ülitõsiseks oli läinud.

Isa tundis tütre küsimist. Ta sai aru, et tütar esimest korda elu sees tema käest tõsiselt asju pärib, mille üle ka temagi just liiga oma pead ei olnud murdnud. Ta wiskas lükipaku pingi peale laastude sekka, istus ise ühe reiega pingi ääre peale, pani piibu põlema ja kui ta paar korda korinal piibupõhja suitsu oma kopsu oli tõmbanud ja sülitanud, küsis ta:

„Ja mis siis sina selle meheleminemise arwad olewat?"

Nüüd oli kord tütre käes wastata. See wastas aga rahulikult: „Mitte loomademüümine!"

„Ja kas sind on tahtnud keegi müüa?"

„Sina!"

„Kellele?" päris isa kurjalt.

See ei kohutanud Liisit.

„Eks Hendrikule ikka," wastas ta kindlalt, kuna isa imestades tütre otsa waatas. „See on ju selge

loomamüümine; mina ei taha, ma ei salli seda Hendrikut, ma ei wõi teda silma otsas näha, ja tema tuleb ja... Ega ma oma au raha eest ei müü. Häbemata! See on ju mu oma asi, kellele ma lähen!"

Isa suitsetas kõwasti, nagu tahaks ta piibu seest midagi niisugust wälja imeda, mille wastu tütar enam ei saaks ütelda.

„Sinu asi! Mis on sinu asi?" wastas isa. „Midagi ei ole sinu asi! Kui sina kusagil tühja saare peal elaksid, siis oleks see sinu oma asi olewat! Meie elame teiste seas ja teiste sekka jääb ka meie sugu elama, sellepärast on teistel ka õigus kaasa rääkida! Ja, ja! See on wäga armas ennast mõne libeda nooremehe külje wastu õõruda, aga muud ka mitte midagi! Ei, laps! Asi ei ole nii! Elu ei ole lõbu, elu on raske ja kibe peatükk läbi teha!"

Isa sai ikka enam ja enam pahaseks.

„Kurat," põhjas ta, „oleks see minu oma tegemine olewat, küll ma näitaksin, mis ma teeksin: ma paneksin puhas paari: Sina mine sellele, sina — sellele, ja asi otsas!.. Aga nüüd!... Ma ei armasta seda! Ma ei armasta seda! See on mulle wastumeelt! Mis on wastumeelt? Ütle: mis on wastumeelt? „See on müümine!" Ütle: mis on müümine? Kõik on müümine! Wõi ei ole see müümine, et ma siin tööd teen? Wõi ei ole see müümine, kui sa kellegile libedale nooremehele lähed? Sa müüd ju ka enese ära, et sul hea on olla! Ühele on üks hea, teisele teine hea — ja oma headuse pärast müüme kõik endid! Aga ütle, kas see nii peab siis olema?!... Ma joon wiina, et mul hea on!... Ära sa keela!... Ma raiskan oma

terwist kõlwatu eluga, et mul hea on!... A sa keela!... Ma tahaksin heameelega peenikest preilit..., et see mul hea on!..." Isa sai wihaseks. „Ütle," wandus ta, „kas see peab nii siis olema; kas see peab nii siis olema?! Ah?"

Liisi punetas. Isa waatas kurjalt ja ärritatult tütre otsa.

„Noh," päris ta, „ütle mulle, mis sa räägid nüüd oma armastusejorinaga? Ah!"

„Ära puneta ühtigi!" noomis isa tütart, „palja punetamisega ei saa meie ka kuigi kaugele, niisama nagu selle armastusega: kõht hakkab korisema, waata ikka, kuidas süüa peaks saama!"

„Aga isa, kas siis tõesti südame järele mehele ei saa minna?" küsis Liisi.

„Ah!" naeris wana põlastades. „Ma tahaksin heameelega nähá saada, kuidas südame järele mehele mindakse. Süda tahab ju palju saada. Ütleme — su süda hakkab meie paruni poega armastama. Paruni poeg hakkab ka sind südame järele armastama! Aga mis tuleb sealt wälja? Teotus! Waat, see on su südame järelne armastus... See on su elu! Ah? Ütle, kas see on elu?!"

Liisi wõitles enesega. Ta mõte otsis enesele teed. Ja nagu oleks ta midagi õiget kätte saanud, wastas ta:

„Kui ma inimene olen, kes enese eest peab wastutama, siis on see õige elu!"

„Mis?" küsis isa, nagu ei oleks ta Liisi wastust kuulnud.

„Mis sa rääkisid?" päris ta uuesti.

„Ma ütlesin," wastas tütar kindlalt, „et niisugustes asjas, nagu armastus, meheleminek ja naise-

wõtmine, igalühel täie aruga inimesel oma tahtmine püha peab olema!"

Isa silmad kukkusiwad suureks.

„Kurat!" wandus ta, „niisugust lori peab üks wana inimene kuulma! Seda ta istus siin kodu!... Lolliks läinud; päris loll! Kõlkad läinud laudil lassi! Kurat... Wõi tema tahab parunile mehele minna??... Ütle mulle õige, kes siis need lapsed peab toitma, mis sa enesele maailma pealt kokku korjad?!... Kas mina wõeh?!"

Liisi palgele oli puna asemele kahwatus asunud. Ta huuled oliwad kokku wajutatud, nagu hoiaks ta enese sees midagi niisugust warjul, mis mitte wälja ei tohi tulla. Aga ta tundis, et see mitte ütlemata ei wõi jääda. Isa wiimased sõnad oliwad talle selle awause nagu lahti kiskunud, mida ta enne nii otsinud oli, aga mitte leidnud. Talle näitas asi korraga selge, üliselge olewat. Oma suurt ärituse tagasi hoides rääkis ta tasa, aga järsku:

„Siis ainult laste toitmise pärast on inimestel hirm. Ainult sellepärast, et naised lapsi ei jõua toita, teewad mehed niisugused seadused... ja wõtawad armastuses eesõiguse enese kätte. Aga kui tüdrukud ka ise oma lapsed ära toidawad, ilma meeste abita, kas siis inimestel weel hirm peaks olema? Isa, see ei ole ju muud kui meeste wägiwald naiste üle, nende ilma südameta meeste..."

„Wait!" kisendas isa ja põrutas jalga wastu maad. „Pea suu, hukkaläinud tüdruk..."

Isa wõttis liikipaku ja hakkas wihaselt hööweldama, kus juures ta wahete-wahel mõne sõna kuuldawale laskis: „Tema... toidab lapse ära...

ena narri... loll... päris jamps... wägiwald... waata narri..."

Liisi oli isegi oma mõtete üle kohkunud. Ta ei teadnud isegi, kust nad temale nii korraga oliwad tulnud. Aga ühes tundis ta magusat rõõmu oma südames, niisugust rõõmu, mida inimene maitseb, kes päewa otsa metsas on eksinud, teed otsinud, seda aga mitte leidnud. Ja nüüd korraga... tee on tema silmade ees... ja kaugelt paistab läbi laane puude lageda walgus kriipsude kaupa.

Isa ise oli tütre tee peale juhatanud.

Liisi waatas isa otsa.

„Kuule, isa, mis sa pahandad?" küsis Liisi, „sa saad wihaseks, kui ma sinuga niisama räägin, nagu sina minuga. Sa pead mind juba suureks inimeseks, aga ei lase rääkida. Aga ometi on see nii tähtjas, et selle küljes terwe inimesesoo õnn seisab!"

„Ma ei saa aru, kust sa seda kõik nüüd oled wälja tõmbanud?" rääkis isa. „Loeb seal alati kõiksugu lori... pane nüüd weel tütar kooli... just kui jamps!..."

— — — — — — — — — — — — —

„Isa, kas sa armastad oma last?" küsis Liisi tõsiselt.

„Jah, seda sul weel tarwis teada!" hurjutas isa.

Aga Liisi ei kohkunud tagasi.

„Isa, kas sul on su laps kallis?" küsis ta uuesti.

„Just kui Jeesus!" wihastas wana. „Pole sina Jeesus, ega mina Peetrus, et sul sihukest asja tarwis on teada!"

Tütar waatas kord isa otsa. Nende waated puutusiwad kokku... Siis lõi Liisi silmad jälle töö

peale ... ja nad märkasiwad mõlemad, et nad teineteisele on tundmatamad kui wõõrad inimesed.

Liisi ohkas.

Ka isa ohkas. Ta pea wajus alla, nagu oleks seda keegi kuklast allapoole surunud. Altkulmu waatas ta tütre otsa ... sealt paistis salawiha, kahetsus ja põlgtus wälja.

„Kes elab, see näeb!" ütles ta tuimalt, sülitas ja hakkas töösse.

Ka Liisi tõusis ülesse ja läks wälja talitama.

8.

Jutt isaga näitas Liisi peale märksa mõjunud olewat. Nagu kogemata oli ta ühe tee peale sattunud, mida mööda ta enne mitte ei olnud käinud.

Ta hakkas neid mõtteid rohkem ja rohkem kordama, neile põhjuseid otsima... Ja see waade, mis talle nüüd awanes, see oli lai... ta ei jõudnud seda üle silmatagi!

Ta tundis enese nagu täielise inimese olewat... Aga seal leidis ta, kuidas ta oma kogemata tekkinud mõtetega üksinda oli, nii üksinda, nii mahajäetud, et isagi sellest osa ei wõtnud, teda ei toetanud.

„Sa oled hukkaläinud tüdruk!" tundis ta healt enese südames ütlewat, noomiwalt temaga rääkiwat.

„Aga kui ma tõesti niisugune oleksin, kes iseenese tahtmise järele julgeks teha ... nagu nemad ... kes wiinapudeliga kosjas käiwad?" ...

Ta mõtted jäiwad seisma.

„Kas oleks siis häbi weel häbi olewat?"

Ja mida rohkem ta üksipäinis neid mõtteid oma peast läbi laskis käia, seda enam sai ta kindlale otsusele, et tema kellegi wastu eksinud ei olnud...

Ainult üks tegi temale walu: Artur ei andnud enesest midagi teada. Mitte kordagi ei tulnud ta enam Kaldale. Ja ometi oleks wõinud ta wahel Kaldal käia! Kas selleks põhjust wähe wõis leida?

Kuid Artur jäi tulemata... ja nõnda jõudsiwad „mardid“ kätte.

See alatine mõtete erutus... igatsus Arturi näha saada, see mõjus esiti wäga Liisi peale. Ta tundis, kuidas tal wahel pea ümber hakkas käima, ja süda sees sandiks läks, jalgadest nõrkuse hoog läbi jooksis, küllmatunne ihus aset wõttis. Aga see oli ülemineew. Kuid wahel kordus see halb tunne jällegi.

„Oi, Liisi!“ oli kord Kangru Leena Liisile kiriku juures ütelnud, „sa oled aga otsa lõppenud!“

„Ega mul siis niisugune põli pole nagu sul!“ wastas Liisi.

„Põli pole — jah!“ naeratas Leena kibedalt.

Koju jõudes waatas Liisi ennast peegli ees: iseäralist polnud sealt midagi näha!

„Imelik inimene on see Artur!“ rääkis Liisi iseenesele. „Ka kirikust on ta kadunud! Ega...?“

Weel selsamal õhtul läks ta alla külasse: seal oli noorte inimeste mängupidu; seal pidi ta ometi Arturiga kokku saama.

Ja sai ka. Aga kõik see paistis Liisile pisut wõõrastaw olewat, mis ta seal tundis. Artur mängis küll temaga, tantsis ja naljatas, kuid see ei olnud mitte niisugune, nagu ta Liisi meelest oleks pidanud olema. Aga ka midagi muud märkas ta: Kangru Leena ütles üsna waljusti Oja Miinale: „Küll aga Kalda Liisi seda Arturit püüab!“

Ja Miina kostis: „Ei pori jää rattast ega põrn maost."

Teised tüdrukud kuulsiwad seda — ja — naersiwad.

Liisile oli see walus. Ta tahtis midagi ütelda, aga seal tuli Oherdi Priidik ja kutsus Liisi tantsima. Liisi ei tahtnud minna: wa Priidikul oliwad ikka häbemata jutud suus, ja tõrkus. Priidik aga naeris: „Noh, ega's Liisi-preili ennast ükfi Arturi-noorehärrale ära ei ole üürinud?"

Liisi läks üleni punaseks ja hüüdis: „Häbemata!"

„A pilla seda sõna ausale wanapoisile kedagi enneaegu näkku, ehk tuled pärast tagasi laenama!" hirwitas Priidik ja tõmbas suu krimpsu, kus juures ta kõrwu liigutas.

Tüdrukud naersiwad turtsudes. Liisi põles wihast. Ta wiskas silmad Arturi peale... ja ta märkas, et ka see naeratas.

See oli Liisile walus tunda, nii walus, et ta kohe koju oleks jooksnud, aga ta arwas asja weel halwemaks minewat, kui ta seda oleks teinud.

„Miks sa meile ei tule?" küsis Liisi tantsu peal Arturi käest.

„Isa on ju kodu!" wastas Artur pealiskaudselt.

„Aga tule ikka wahel!"

„Ja, jah!" rääkis noormees niisama.

Aga Artur ei tulnud ometi. Igal pühapäewal käis Liisi kirikus, — ka seal ei näinud ta Arturi. Ta märkas, et ka Kangru Leena puudus.

See tegi Liisile wäga meelehaiget. Ta tundis, kuidas ta söögi-isu kaob, kuidas ta süda wahel pööritab.

Liisil oli wäga halb.

Nii tuliwad jõulud ... aga lugu ei paranenud.

„Kuule, Liisi, mis sul wiga on?" küsis Künka tädi Liisi käest, kui nad kahekesi toas oliwad. Teised oliwad kõik külasse läinud. Liisi oli üksinda koju jäänud. Ta ei tahtnud kottu wälja minna: ta lootis, ehk tuleb see, keda ta ammu tahtis näha saada! Tuli aga Künka tädi...

„Mul pole midagi wiga!" wastas Liisi.

„Aga sa oled nii seda-nägu —" ... tädi jättis sõna pooleli.

„Mis seda-nägu?"

Tädi tegi omale püha näo ja rääkis: „Oleks sa nüüd teistmoodi tüdruk olewat, siis arwaks ma küll, et sa enam tütarlaps ei ole! Sa oled na seda..."

„Mis seda?!" küsis Liisi pahaselt.

„Na noore naise nägu!"

„Ja mis nägu siis sellel noorel naisel on?" päris Liisi kurjalt.

„Nagu sinul!"

Liisi hakkas külmalt naerma: „Mis sest siis on?"

„Mu Jumal, kus sa selle häbiga lähed?"

„Mis häbiga?"

„Ära ole niisugune puupea!" taples tädi ja puhastas nina.

Liisi tundis enese sees jälle seda waimu, mis teda isale sundis wastu ütlema.

„Ja siis naistel ei ole häbi?" küsis ta.

„Näeh, sa oled ikka jamps!" hurjutas tädi. „See on ju neil seaduse sees, aga mis seadus siis tüdrukutel on?"

„Tüdrukutel on seesamane seadus, mis naistelgi," wastas Liisi ägedalt; „mis ühel püha, see teisel püha; mis ühel patt, see teisel patt; inimene on inimene!"

„Näeh, ikka, mis sõge räägib," hädaldas tädi. „Kas sul häbi ei ole, niisugust hirmust juttu ajada! Näeh, ei tea, kes tüdrukutele on laulnud: „et oma seadust peawad, kes täna paari lähewad!" — aga waat, naistele lauldakse sedasi! Kus siis su mees on?"

Liisi jäi wait.

„Näeh, seal ta on!" seletas tädi. „Naisel on mees, aga tüdrukul on hunt metsas, saba taga! Hunt on hunt, päris susi-hunt! Kas niisugusel ka aru peas on: temal neitsi au ju aiateibas! Näeh, seal on wa Männiku poiss! Hulgub ikka siin ja seal. Nüüd on asi niikaugel et..."

Liisi jäi kuulama. Ta kahwatas. Ta pidi istuma.

„Mis seal on?" pidi Liisi küsima, et enese kohmetusest mitte märku anda.

„Mis seal on?!" korutas tädi. „Eks ikka, mis niisugusel korral olema peab: peab aga Kangru Leena ära wõtma! Läinud aga omaga nii kaugele!"

„Mu Jumal!" kiljatas Liisi.

„Seal ta on! Isa käinud Männikul, see on, Kangru Andres, ja rääkinud asjad ära. Pole teha midagi, muud kui mine aga papi juure!"

„See ei ole wõimalik!" hädaldas Liisi.

„Mis seal wõimalik wõi mitte," rääkis tädi, „aga eks lood ole küll nii kaugel. Andres tahtnud weel kosjad teha, aga wana Männiku isa pole enam seda lubanud. Ütelnud: „Pole seal enam midagi tarwis!" Mitte pulmi pole ka lubanud teha. Eks ta ju kiriku wöölmünder..."

Tädi korutas weel palju, aga Liisi oli kui joobnud. Ta katsus ka rääkida, aga see oli wastik. Ta pea oli uimane, segane... ta ei tundnud iseennast.

„Artur, see Artur pidi niisugust mängu tegema!“ see seisis tal peaajude sees.

Kui tädi läinud oli, hakkas ta rahulisemaks jääma.

„Artur!“ hüüdis ta ja murdis käsi. „Artur, minu Artur! Kas on see wõimalik!“

Tal tuli isu täna õhtul weel Männikule minna, et Arturi enese käest seda järele pärida. Juba oliwad tal riided seljas, aga seal jäi ta peatama.

„Mitte kusagile ma ei lähe!“ kinnitas ta enesele. „See oleks narrus olewat!“

Ta istus poolpimedasse tuppa maha ja tuletas kõike seda meele, mis ta läbi oli elanud. Korraga seisis ta ees soe suwine õhtu... Artur akna taga... Arturi pale wastu aknaklaasi.... Arturi kihwad... Artur kirikus... waated... Artur tema juures... Ja korraga kadus see kuju tema silmade eest... Ta katsus teda meele tuletada... see oli nagu wõõras temale... Artur naeris... jah! see oli wõõras! See oli kord olnud, aga nüüd enam ei olnud teda... Teda just nagu ei olnudgi enam... Liisi katsus teda enese südamesse uuesti tagasi tuua, aga see ei tahtnud korda minna... ikka tuli Arturi külm naer sinna asemele ja see lükkas kõik tagasi...

„Artur, sa oled häbemata inimene!“ hüüdis ta toa tühjuse sisse, aga see hüüd kõlas wõõralt ta kõrwadesse, nagu oleks see asjata süüdistus olnud.

„Ma rumal!“ sosistas ta enesele. Aga ka sellele ei leidnud ta sisu, mõtet...

Soe lämbunud pimedus kaisutas Liisit tema üksikuses ja kohutas teda...

Korraga seisis Liisi silmade ees kewadine jõgi... seal all, all... Ta kuulis, kuidas wesi paisus, jää kerkis,... kuidas see külm kate siis murdus, tükkideks kargas, mis müürinal teine teise peale tikkusiwad, jälle wajusiwad ja siis kõlinal, metallikeelel kõneledes allapoole nihkusiwad ja kadusiwad! Ja nende keskel tundis Liisi enese olewat...

Ta kohkus. See oli midagi hirmsat. Ei, nii ei tohtinud see mitte sündida.

Jälle seisis ta silmade ees uus pilt: ta oli kirikus... waatas salajas paremale poole... seal seisis Artur... Mis paistis aga selle silmist? Ta waatas ikka suurema hoolega... Arturi nägu läks ta silmade ees ikka tuhmimaks, nagu silmaks ta teda läbi walge loori, mis waate uduseks, sompsiks teeb... Ja ikka segasemaks muutus Arturi kuju ning sulas wiimaks kiriku halli müüriga kokku, mille najale ta ennast oli toetanud...

Seal tuli, nagu imeteos, tema waate ette korraga kuiwetanud, tööst korpa läinud käsi ja selle sõrmede wahel seisis wiinapudel... Liisi wäristas ennast... Ta tundis seda: see oli Lepalaane Hendriku käsi ja pudel...

„Nagu loom!" ohkas Liisi, ja korraga sai ta rõõmsaks... Mitte Artur ei olnud see, keda ta nii kalliks oli pidanud, see oli hoopis enam, see oli midagi niisugust, mida ta eneselegi ütelda ei tihkanud, mida ta aga kõige oma ihu ja hingega tundis, mille pärast maksis kõik kannatada, kõik saatuse hoobid wastu wõtta.

Ta lõi pea uhkelt ülesse. Talle tõusis kange himu kõigile, kõigile näidata, et ta midagi nii-

suguse ei olnud teinud, mille pärast teda hurjutada oleks wõidud, et temma kellegi ees silmi ei pruugi maha lüüa.

„Mu Jumal, kuhu sa siis selle häbiga lähed!" käisiwad tädi sõnad kiunuwalt tema südamest läbi...

9.

Nääripäewal oli ka Liisi kirikus. Ta ei olnud küll sinna tahtnud minna; ta oli arwanud selle madala olewat kuulata, kuidas kirikhärra Männiku Arturi ja Leena maha ütleb, aga ta tahtis näidata, et ta selle üle mitte ei kohku... ta tahtis seda enesele näidata.

Aga kirikhärra ei tahtnud seda mitte teha. Ta luges enne koguduse aruannet. Tal oli selle kohta palju ligi rääkida.

„Noored inimesed on hukkas!" taples ta tõsiselt, kui ta sündinute arwu oli nimetanud. „Meie kogudus ei jõua ikka weel sellest häbiplekist ennast peasta! Uss, mäda-uss sööb meie rahwa juure kallal. Meie rahwas on surma teel: 23 neidu ei ole oma au misgiks pidanud. Häbi, häbi!"

Ja et pattu juurtega wälja kiskuda, luges ta neidude nimed üks-aawal ülesse, kes koguduse peale nii suurt teotust oliwad saatnud, ja need oliwad: Oru Maret Kadak, Nõgise Juula Mürk, ja nõnda edasi, ja nõnda edasi, kuni 23 nime täis.

Liisi oli silmad alla löönud: ta seisis nagu süte peal. Ta punetas — ja kahwatas. Hirmuwärinad käisiwad tal üle ihu.

„Koguduse ees..."

Ta jalgadest kadus jõud. Kiriku külm õhk wajutas raskelt ta wõdisewaid õlasid. Ta pidi istuma, aga ikka wärisesiwad tema paled ja selg.

Häbelikult lõi ta oma silmad meeste poole, nagu otsiks ta sealt abi ja troosti, aga sealt ei leidnud ta muud kui külme, karwaseid nägusid, mis osawõtmatalt, pisut pilkawa muigega kõike seda kuulasiwad.

„Mis hirmsad!" mõtles Liisi, „just kui metsloomad: tummad, jälgid, südameta!"

Temale tuli järsku tung üle kiriku kisendada: „Metsloomad, pühast kojast wälja!" aga heal oli tal kurku nagu kinni külmetanud.

„Tulewal aastal ... tulewal ..." Liisi ei julgenud enam edasi mõtelda...

Selle aja sees oli aga rääkiw heal mahedamaks läinud. „Oma südameid tänuks Issanda poole ülendades tänagem Jumalat ühes nendega, keda Jumal wiimaste aegade sees nooresooga on õnnistanud," kuulis Liisi rääkiwat, „Hansu-Mardi Krööta, Karlsoni Peetri naist, on Jumal pojaga õnnistanud; Tiidu Liisa Edelberti, Hansu naist, on Jumal tütrega rõõmustanud..."

Rohkem ei kuulnud Liisi. Mitte Issa-meietgi ei lugenud ta ära.

Ta kadus kirikust.

Külm õhk ja jalgade all krudisew lumi wõtsiwad teda õues wastu. Kirikurahwast ei olnud õue peal. Kiiresti ruttas ta koju poole. Mitte kaugel kirikust kõndis kirikulistest tallatud sileda tee peal üks paar naisterahwaid. Liisi tundis neid: need oliwad kirikuherra proua oma emaga. Kui tasa astusiwad nad, nii ettewaatlikult. Ja noorem paistis nii tugew olewat ja toetas ennast uhkelt ja julgesti wanema najale, nagu nõuaks ta õigusega enesele niisugusel ajal tuge ja austust.

Ja kõik see, mis Liisile kord nii selgelt paistis, läks sassi; kõik see, mis talle nii loomulik oli olnud, kõik see oli talle ahastuseks, hirmuks saanud.

Nagu kõwade pihtide wahele oli ta kruuwitud ja need pihid oliwad häbi ja teotus, häbi ja teotus terwe koguduse ees.

„Ja mis eest?" küsis ta.

Aga wastust ta ei saanud.

Kodu riideid wahetades oli ta peeglisse juhtunud waatama. Ta jäi seda kuju kauem silmama. Nii tuttaw ja omane näitas see olewat.

„Wõi siis see inimene peab terwet kogudust wõima teotada, wõi see on see, kes Jumala seadmistest üle on astunud, et iseennast häbistada, et teisi teotuse alla kiskuda?"

Ta waatas weel oma nägu. Seal ei olnud aga midagi niisugust, mis kole oleks olnud. Aga siisgi hakkas ta hirmu tundma.

„Miks nad põlgawad? Mis on see kurjus?"

Talle tuli see isetundwalt astuw emand seal kiriku õue peal meele.

„Kus siis su mees on?" kuulis ta enese kõrwus tädi küsimist.

Temale paistis, nagu tikuks ta pidule, ilma et ta peasetähte oleks lunastanud.

Kui ta nii mõtles ja ahastades arutas, seisis ta silmade ees korraga wana Lepalaane Hendrik oma pudeliga... ja pakkus nagu peasetähte.

Liisi tundis häbi... aga see häbi oli temast nagu kaugel, kuid siisgi tema enese küljes. Ta tundis, et sellest wõimata on lahti saada... ta aimas enese nagu kruwi olewat, mida keegi ikka sü-

gawamale ja sügawamale, kuhugi wõimata asja sisse keerutab...

Ta hakkas nutma.

„Nagu kelmi, nagu warast, nagu röövlit aetakse inimest taga. Ja mis eest? Miks?"

Wastus jäi tulemata.

„Häbi!" hüüdis tädi.

„Häbi!" kuulis ta kirikust kostwat üle selle jalutawa paari, kes uhkelt ootas, et Jumal armastusewilja wõtaks õnnistades kaswatada.

See kahekordne häbi rõhus teda, aga ei murdnud, see röövis tema palge punetuse, aga ei surmanud, see riisus tema elurõõmu, aga mitte weel lootuse, sest polnud ju midagi weel niisugust, mis teda ahastama oleks ajanud.

Seal märkas ta aga ometi kord, mis teda ahastades imestama pani. Ta tundis enefes... uue elu õrna liigutust.

Salaja läks ta toast, puges loomahagerikku ja nuttis, pühkis silmad kuiwaks ja tuli tuppa, et mitte teistele silma paista.

Ka all külas käis ta wahel; kuid korra kuulis ta salaja ühte tüdrukut teisele sosistawat: „Ei tea, mis niisugune ka inimeste sekka peaks tikkuma. Päris häbi!"

Ja Liisi tundis ka päris häbi. Ta kadus tüdrukute seast ja hoidis 'ennast neist eemale nagu süüdlane, kes teistele midagi hirmsat on teinud.

Weel ei olnud aga kewade wäljas, kui Männiku taat, kirikukordnik, Kaldale tuli, tõsise näo ja ähwardawa pilguga.

Isa oli alles kodu, Liisi ärewil.

Männiku taat weeretas sõnu, rääkis inimeste hukkasolekust, köhitas, ladus piiblisõnu wälja, aga hakkama ei saanud ta oma asjaga.

Viimaks küsis Kalda isa: „Ei tea, kas Männiku taadil asja ka pidi olema?"

„Jah, eks ta oli ka," seletas taadi raswane nägu; „käiwad jutud ringi..."

„Mis?" küsis isa.

„Et nagu ta on: kirikuõpetaja-herra saatis mind siia küsima, kuidas lood peaks olema."

„Mis lood?"

„Et öeldakse, inimesed räägiwad, wõta sa nüüd küll otsa wõi hakatust, aga eks peab ikka niisugusel korral... noored inimesed."

Liisi wärises. Ta oli kahwatu nagu surnu.

„Mis sa räägid?" päris Kalda isa juba wäga ärritatult.

„Öeldakse, et ega mina nüüd tea, et su tütar pidada teise järje sees olema..." sai wöölmünder üle paksude punaste mokkade.

„Kelle tütar?!" kisendas Kalda isa.

„Sinu Liisi!" rääkis Männiku taadi paks nägu.

„Oh—ks sa tuline ja kurat!" wandus Kalda isa, „wõi niisugune raswanägu tuleb minu maja teotama. Saatan, waata ise oma poja tegude järele! Seal loewad ja laulawad weel otsa peale... Wälja, narakas!" kärkis majaisa, „wõi muidu löön su maha nagu kassipoja!"

Männiku taat kadus õue, nagu oleks tal kümme paari jalgu all olnud: palja peaga oli ta õue sattunud, müts oli tuppa ununud.

Seda oli ka Kalda isa näinud, et Männiku taadi karwane müts weel tema laua peal asus.

„Säh, jahupea, oma tolmukambri katus!" põhjas isa ja kiias teise mütsi lahtijäänud ukse wahelt õue, mille järele ta ukse põrinal kinni tõmbas.

„Niisugune jamps!“ siunas isa edasi, „niisugune narakas! Waadaku ikka oma poja järele...“

Ja rusikat kõrgel Liisi ees hoides küsis ta:

„Ütle, kas see on tõsi, mis see lurjus praegu rääkis? Või sinu pärast pean ma niisugust häbi nägema! Ütle, või ma löön su siiasamasse maha!“

Liisi oli uimane, ta waatas alla. Ta wõitles iseenesega, mis ütelda. Ta pidi isa jalgade ette peaaegu langema, et temale kõik ülesse rääkida, troosti, julgust, abi paluda. Aga ta kartis isa wiha. Isa oli äkiline nagu püss! Isa oleks ta tõesti maha löönud wõi teda koledasti peksnud — seda tundis ta.

„Noh, ütle!“ kisendas isa wihaga ja kahmas lükipaku.

„Ma ei tea midagi!“

„Mis sa waletad? Kas see inimene siis muidu siia tuli?“

„See on mulle teadmata!“

„Wannu!“

„Jah!“

Isa wiskas lükipaku pingi peale. „Hoia sa ennast niisuguse häbi eest! Hoia sa ennast!“ noomis isa, nüüd juba pisut pehmemalt. „Seda häbi minu wana inimesele weel tarwis! Naisest muidugi lahti. Tütar ka raiskus!“ Isa sai jälle wihaseks.

„Nagu kassipoja löön ma sinu ja su wärdja maha,“ tõotas ta.

Jälle läks wihahoog mööda.

„Tainapea! — Kahju, et tunnistajaid ei olnud, ma ajaksin ta, naha, kohtusse! — Wõi kirikhärra teda saatis?! — Kaarnad, niisugused!“

Isa hakkas köhima. Ta istus hööwlipingi peale ja jäi mõtetesse.

Liisi lipsas aga õue. Üks mõte käis tal peast läbi: „Mis nüüd teha?"

Ja suuremaks tegi see weel Liisi ahastuse. Et oma tõsist tüsedust mitte kuidagi näha lasta, tõmbas ta enese rätikuga kõwaste kokku. Aga see suurendas tema walu. Ta tegi enesele rõõmsa näo, et oma suuri walusid warjata, aga ta tundis ka, et ta kusagile ei pease.

Mahajäetuks, kõigist põlatud tundis ta enese olewat... ja see riisus temalt elujulguse.

„Ots peab tulema!" rääkis ta, „ma lõpetan oma elu!"

Aga jõgi heitis jääkoore, wesi wirwendas Liisile läbi lepiku jälle silma... isa läks jällegi töösse... kirwes ja leiwakott õlal... wäiksemad oliwad jälle karjas... ja Liisi?

Kuid aeg ei seisnud mitte ega kõhelnud.

10.

Palaw heinaaeg on käes.

Mitte kaugel Kalda saunast on Mäe rahwal heinatalguseb. Mäe sulane oli ka Kaldal käinud ja Liisit sinna kutsunud... Liisi oli lubanud, aga... ta ei saanud minna.

„Täna ma suren!" hädaldab Liisi. „Oh Jumal, Jumal, tule ise appi ja halasta! Olen ma su püha nime wastu pattu teinud, anna andeks! Halasta!"

Ta katsub istuda, see on wõimata. Ahastus, surma-ahastus, täidab ta hinge, ta ihu, luid, üdi.

Tasa ronib ta läbi lepiku jõe ääre... Tal on isu wee tasast pinda waadata... tal on tahtmine jõe waiksetes woogudes oma ahastust jäädawalt maha pesta... Aga seal teisel pool kaldal

liiguwad inimesed. Ta arwab nende mõtteid tundwat . . .

Nagu petetud läheb ta tagasi. Aga ahastus tõuseb... „Jumal, Jumal!" kaebab ta... Arawõitmata hingewaew! Ta tunneb, teda kistakse nagu katki... Külm higi on tal otsa ees... ta silmad lähewad kirjuks... ta tuigerdab akna alla...

Seal näeb ta korraga, nagu liiguks midagi lepiku taga... Kalda sauna poole... Ehk on tädi?...

„Häbi!"

Ta püüab ikka waadata... Ehk on...?

„Ja — ja... meie koguduse peale on häbi..."

Liisi ei näe enam midagi: ta ahastuses ülesaetud, äritatud peaaju näeb...

„Mis niisugune weel inimeste sekka peaks tikkuma!"

Ehmatuses ja walus käib kisendamine ta rinnust... wastuwaidluse kaebaw kisa... Ta wajub maha.

Ta ei näe enam midagi... Ei, — Liisi kuuleb korraga, kuuleb seda, mida neitsilik kõrw iialgi kuulda ei tohi... Nii imelik metsik magus on see...

„Wait!" katsub ta hüüda. Ta kobab enese ümber oma hangunud sõrmedega, kust wiimane weretilk kadunud näitab olewat... ta käsi leiab selle karjuja ..

Ta ei tea isegi, mis sündinud on... Kõik on waguſi .. Ta wäriseb kui haawaleht... Pime...

Aga selle pimeduse sisse tekkiwad korraga — tädi, kirju rätik peas, kirikherra pikas mustas kuues, Männiku wöölmünder karwase mütsiga, isa wihast põlewate silmadega, rusikas löömiseks walmis...

Liisi käed hoiawad nagu uppuja omad millegist kõwasti kinni.

Ja kõik need kisendawad: „Häbi!" nagu ühest suust, „häbi, Liisi!"

Seal ärkab aga Liisi... Imekerge tunneb ta enese olewat. Uus elu jookseb tema soontest läbi. Ta tõuseb... midagi suurt tunneb ta eneses olewat... kõik wastutõrkumise waim on talle korraga tagasi tulnud. Ta tahab nendele häbematadele midagi suurt näidata, mis teda taewani tõstab. Ta lööb silmad lahti, et waadata, et seda näha, kelle pärast ta nii hirmus palju kannatanud, kes aga temale kallis, ülikallis on...

Ta waatab... ja nagu nõder kisendab ta:

„Surnud!"

Ta raputab teda...

„Surnud!"

Ta musutab teda.

„Surnud!"

„Oh, Jumal!" kisendab ta: „Surnud!"

Ja jälle tuleb uus ahastus ta peale, jälle wajub ta unustusesse ja jälle seisawad ta silmade ees tädi, kirikherra, Männiku wöölmünder, ja kõik nad kisendawad: „Häbi, häbi, häbi!"

Ja kui Liisi jälle ärkab, siis wõtab ta midagi, paneb selle oma põlle sisse ja wiib kuhugi... Kuhu?... Seda ei märka ta isegi...

Weel suurem ahastus täidab Liisi hinge... Päew on weerenud... Alt küla poolt kuuleb ta talguliste laulu ja lõõtsapilli ürgamist.

Tal on kole hirm kodu olla...

Seal tuleb talle meele, et ka tema talgusel peaks olema. Ta ei tea isegi, mis ta teeb... Temale näitab see üks ta kõik olewat...

Liisil on uued riided seljas... ta ruttab Mäele.

Imestades wõetakse teda wastu. Naised ja tüdrukud mõõdawad teda pealaest jalatallani oma silmadega.

Liisi on erk, ime erk!

Rehe all on tants. Sulane wiib ka Liisi sinna.

Esimese ringi peal minestab aga Liisi ära, ja kui naised ta sealt ära on koristanud, siis on kõigil teada mis teada oli tahetud.

11.

Palaw. Suwine ilm. On niisugune ilm, mil taewas hallikas-kollast, kuiwa rõhuwat walgust jaunewa looduse peale kallab...

...Kirikuaia taha, sinna, kus need puhkawad, kes ise oma elu külge oma käe on pistnud, on suur hulk rahwast kogunud, ehk küll tööpäew on...

...Ei kõla kirikukell; ei helise laul.

Aga ometi on see matus, matus, mis hulga inimesi surnuaiale on toonud.

...Kalda isa oli oma häbi, mis tütar ta peale tõmbanud, laenetes, kuhu tütar oli tõttanud, aga hiljaks jäänud, ära pesnud.

Küla mehed oliwad tahtnud neid pühapäewal matta, aga see oli wõimata öeldud olewat. Koguduse õpetaja ei olnud lubanud esiti tulla... aga ometi on ta praegu seal, seal, et inimesi noomida, neile seda kurja weel kord silmade ette kujutada.

„See on patupalk!“ hüüab ta wägewalt... „Meie silmade ees on kurja kawaluse kaks ohwrit: kaks elu on tema teol lõppenud — isa ja lapselaps! — Lapsed!“ noomib ta tõsiselt, „lapsed, halastage oma lõpmata suurtes patutujudes oma ausate isade ja emade hallide juuste peale, nende ausate nimede peale!...“

„Liisi!" hüüab ta, „Liisi, kes sa küll siin ei ole, kes sa seaduse käes oma teo nuhtlust ootad, wõib olla, koguni kerget nuhtlust ootad seaduse nõrkuse pärast, mõtle, mis sa meie kogudusele oled teinud! Teie," pööris ta inimeste poole, „teie wabandate teda, nagu ilmalik seadusgi, „ta on seda ehk unustuses korda saatnud... ta oli abita... wäikene pidi lõppema..." Ärge waadake nii! Teie waatate ehk kerge nuhtluse peale ja ütlete: „Mis on see kära?! Paljalt mõningad kuud, — see pole midagi!" — Aga, mis ei ole midagi?! Ma küsin: Mis on siin?"

Ta näitab alla haua põhja. Seal all aga haigutab musta maa niiskelt lõhnaw tumm suu, mille kurgust üks suur, teine imepisukene puusärgikene weel wiimaseid pilkusid pilwerankadega tükeldatult kaetud taewa poole saadawad, et siis, wõib olla, just praegu, praegu end kõike andeksandwa maa muldse südamega ühendada.

„Ma küsin," räägib kõneleja, „kes on neid tapnud, kes on selles süüdi?!"

Ta waatab kogudust. Naised nutawad, nagu ei tohiks nad wastata; meeste karwased näod on maa poole pöördud...

Ülewelt waatab aga kuiw päikene alla, katab oma põlewa näo mustjas-tumeda põhjaga pilwetüki nagu aurukobara taha ära, muudab oma tuhkjad kiired kollakas-punaseks, mis ümberolejate nägudele, higist lõhnawatele kätele punaka, werekarwa helgi annab, nagu oleks neil kõigil häbi.

Ka kõneleja pale punetab; ta räägib äritatult; ta käed on ka punakad, werekarwalised.

„Kes on selles süüdi?" küsib ta weel kord.

Ilm on aga palaw... Wist tuleb õhtuks müristamist... Keegi ei julge wastata. Surmawaikus...

Ja nende näod punetawad, nagu oleks neil häbi, ja nende käed paistawad helkjad, werekarwalised olewat, nagu oleksiwad nad kusagilt weretöö pealt siia kokku tulnud, et oma töö üle häbi tunda, ehmatada. nutta...